

KISS JÓZSEF

KATONAI RENDTARTÁS ÉS ELLÁTÁS A PESTI INVALIDUS HÁZBAN AZ 1720—1730-AS ÉVEKBEN

Ha a Martinelli térről elindulunk és betérünk a Városház utcába, mindjárt szemünkbe tűnik Budapest Főváros Tanácsának központi épülete, a hajdani Martinelli palota, első intézményi nevén a Pesti Invalidus Ház. Ez a hatalmas épülettömb mintegy 39 700 m² alapterületen fekszik, háromemeletes, gyönyörű, gazdag ornamentikájú barokk műemléki főhomlokzatával a Városház utcára néz. Negyvenkét ablaktengelyével, 5 rizalitjával, különböző allegorikus kőszobraival és a középső attikán elhelyezett hatalmas timpanonjával ma is százak érdeklődését kelti fel. Ha körbejárjuk az épülettömböt, az is mindjárt feltűnik, hogy a szinte erődjellegű épület északi és déli oldalszárnyai csak másfél-emeletesek, és a háromemeletes főhomlokzati épületszárnyal szemben lévő, keleti épületszárny is befejezetlenül maradt. Építéset- és művészettörténeti ismertetése mindmáig Schoen Arnold nevéhez fűződik.¹

A fővárosunk történetével és műemlékeivel foglalkozó szakirodalom² mindenütt kiemeli, hogy a török hódoltság alól felszabadított Pest szabad királyi városnak ez volt az első jelentős és méreteiben is nagyszabású középülete. Általában arról is említést tesznek, hogy ennek a monumentális épületnek a megalapítását és megépíttetését Széchényi György esztergomi érsek 1692. január 24-én Pozsonyban kelt alapító levele (fundationalis), illetve az ebben e célra az esztergomi káptalannál lehelyezett 157 000 rajnai forint (r.Ft) alapítványi tőkéje tette lehetővé, s az építkezés csak 24 évi késedelemmel, 1716-ban kezdődött meg. Miféle tényezők akadályozták meg azonban az alapítványi összeg rendeltetésszerű felhasználását? Miért késett ilyen hosszú időn át az alapítvány megvalósítása, az építkezés kezdete, az alapítványi tőke beruházása? Előljáróban erre a kérdésre kell rövid választ keresnünk történeti visszaillesztés keretében.

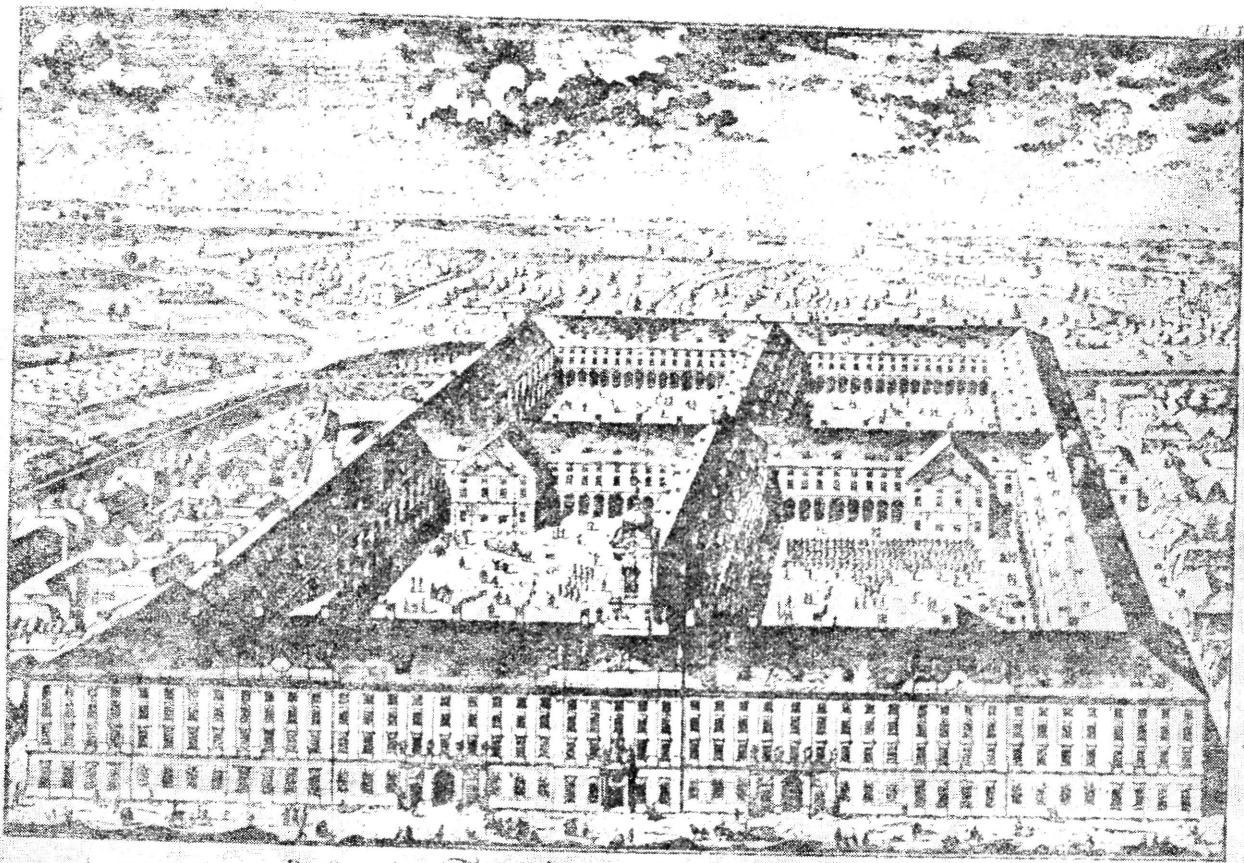
Az alapítványi tőke elhelyezéséről az alapító letételéig

Széchényi György a maga korának legnagyobb mecénásaként jelenik meg előttünk³, a nagyszögű alapítványi tőke elhelyezése során még arra gondolt, hogy az összeg

1 *Schoen Arnold*: A budapesti központi városháza. Bp., 1930.

2 *Tóth Endréné* (szerk.): Budapest Enciklopédia. Bp. 1970.; *Kosáry Domokos*: szerk.: Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Budapest története, III. k. Bp., 1975.

3 Széchényi György 1592-ben a Nógrád vármegyei Szécsény községben született köznemes családban. Nagyszombatban és Bécsben végezte teológiai és filozófiai tanulmányait. Pázmány Péter tanítványa volt. 1632-ben esztergomi kanonok, 1643-tól Pécs, 1644-től Csanád püspöke, 1645-től a Magyar Királyi Kancellária vezetője. 1648-tól Veszprémi 1658-tól a győri egyházmegye érseke és a vármegye főispánja, 1667-től kalocsai érsek, 1685. március 21-től 1695. február 18-áig esztergomi érsek, „...százhárom esztendeig az rettenetes világi vízőzönöknök és ellenkező szeleknek sebes habjaitól hanyattatván”. *Matusek András*: Arbor tangens coelum... Nagyszombat, 1695. 80. o. Alapítványainak összeállítására v. ö. *Bárfai Szabó László*: A sárvár-felsővidéki gróf Széchényi család története. I. k., Bp., 1911. 200. o.

Prospect der Kaiserlichen Invaliden-Häuser zu Pest

Az Invalikus Ház tártati képe. Martinelli terve, Kleiner rézmetszete 1739-ből.

rendeltetészerű beruházása hamarosan megtörténik, a pesti építkezés gyors ütemben megkezdődik, hiszen a szakadatlan hadviselés, háborúskodás során a sebesült és a rokkant katonák száma rohamosan növekedett, s gyógyításukat, ellátásukat a hadikórházak és a kisebb katonai menhelyek elfogadhatóan nem tudták megoldani. Az alapító levél kiállítása előtt öt hónappal, 1691. augusztus 19-én zajlott le az évszázad legkeményebb törökellenes ütközete Szalánkeménél, ahol mintegy 20 000 török katona esett el, köztük Köprüli Musztafa nagyvezír is⁴, de a győztes szövetséges hadseregből is 3000 halott maradt a csataterén, köztük Louis de Souches tábornok, Károly holsteini herceg és Zrínyi Ádám főhadbiztos, a költő Zrínyi Miklós fia, a mieink közül itt 4000 katona sebesült meg.⁵ Hasonló események készítették arra a 100. életévében járó Széchényit, hogy a háborúskodás ütötte sebek gyógyításához vagyona, gazdagsága és lehetőségei arányában hozzájáruljon. Számtalanszor meggyőződött arról, hogy „őfelsége vitézei közül milyen sokan megromlanak, megcsönkölnek, megsántulnak és a tábori szolgálatra alkalmatlanokká válnak. Hogy azért ne kényszeríttessenek koldulni, ablakok alatt heverni s a hideg miatt meghalni”⁶, ezért tett alapítványt a pesti katonai menház és ugyanezen a napon a pozsonyi katonai menház létrehozására együtt 337 000 r.Ft értékben.⁷

„Mi, Széchényi György — hangzik az alapító-levél — esztergomi érsek, ugyanezen vármegye örökös főispánja, a Magyar Királyság egyházfője, császári-királyi titkos tanácsos és kancellár stb. a jelen oklevél tartalmával tudtára adjuk mindenkinek, akiket illet, hogy Isten sugallatára, ennek megfelelő szolgálattal *katonai menhelyet alapítunk és emelünk a szabad királyi Pest városban, Magyarországnak éppen a közepén, minden másnál alkalmasabb helyen*”⁸, hogy ott a hosszú évek óta tartó török háborúban sebesült és rokkant katonák mindenféle vallási és nemzeti megkülönböztetés nélkül, béke idején pedig a háborúk miatt nélkülözők és szegények is menhelyet és ellátást kapjanak. Jól látta, hogy „az uralkodók és a hatalmasok mennyire serények és szorgalmasak az adók és a jövedelmek behajtásában de mennyire hanyagok és gondatlanok a szegények, a szűkölködők és az árvák igazságának ellátásában”⁹, éppen ezért szigorúan előírta, hogy ezeket az alapítványokat a jelenlegi uralkodó és utódai különösen támogatásukkal pártfogolják és minden családság ellen oltalmazzák meg.

Hiába állt volna azonban rendelkezésre a pesti és a pozsonyi katonai menház felépítéséhez, létrehozásához szükséges alapítványi tőke, a háborús kiadások, a hadbiztosságok sikkasztásai és a fényűző bécsi udvartartás költségei miatt I. Lipót császár-király birodalma pénzügyi válságba került. A kincstár kiadásai többszörösen felülmúlták a bevételeket, s a századfordulón már általánossá vált a pénzhiány. Az elavult gazdaságpolitikával, az adórendszer reformkísérleteivel és a katonai adóvégrehajtás eszközeivel nem tudták megszüntetni a pénzhiányt.

A századforduló után így került sor az alapítványi összegnek is kincstári igénybe vételére. A karlócai béke (1699. január 26.) után a császári-királyi Udvari Haditanács és a császári-királyi Udvari Kamara gr. Kollonits Lipótnak, a Titkos Tanács és az Udvari Kamara elnökének a javaslatára elhatározta, hogy a Széchényi-alapítványból is igénybe vesz 250 000 r.Ft-ot, s azt befizeti az Udvari Kamara pénztárába. Ez a merész pénzügyi vállalkozás (Transaktion) az ország egyik régi, nagy kiterjedésű koronabirtokának, a Jászkun Kerületnek a kincstári elkobzása, törvénytelen

⁴ *Szekfü Gyula*: Magyar történet. Bp., 1939. IV. k. 217. o.

⁵ *Szalay József—Baróti Lajos*: A magyar nemzet története. Bp., 1896. III. k. 418. o.

⁶ *Matusek*: 80. o.

⁷ Deutsch-Ordens-Zentral-Archiv, Wien, Abteilung Ungarn (a továbbiakban: DOZA U) 164/1 Über die Szechenyische Fundation... f. 1—8. Fundationales de dato Pressburg den 24-sten Jan. 1692., als nämlich der Erstere auf das Armen-Haus zu Pressburg per 180 000 R. G., und der Andere vor das Soldaten-Spital zu Pest per 157 000 R. G. —

⁸ Kriegsarchiv, Wien, Protocollum Expeditionum (a továbbiakban: KA Prot. Exped.) 1723. Nr 444. Datum in Curia nostra Archi-Episcopali Posoniensi. Die 24. Januarii, Anno Domini 1692. Közli *Schoen* is, i. m. 138—140. o.

⁹ *Matusek*: 88. o. „...egno, pupillo iudicate, humilem et pauperem iustificare...”

kisajátítása, majd ezt követően a Német Lovagrendnek történt eladása (Abalienation) keretében ment végbe.

Lássuk ennek az ügymenetnek a főbb mozzanatait! 1701. április 9-én kibocsátottak egy császári-királyi rendeletet, hogy Magyarország területén a Német-Római Birodalom egyházi intézményei bizonyos feltételek mellett földbirtokot szerezhetnek.¹⁰ Ezt követően, 1701. július 4-én újabb rendeletben nyilvánosságra hozták, hogy a Jászkun Kerületet „a közjó előmozdítása érdekében” kiárúsítják, földesúri hatóság alá helyezik, a korábban földesúri adótól mentes lakosságát jobbágyszolgáltatásra kötelezik, ilyen vonatkozású kiváltságait megszüntetik.¹¹ Az 1702. január 12-én kezdődő, s a Német Lovagrenddel folytatott adásvételi tárgyaláson Kollonits Lipót esztergomi érsek a Jászkun Kerület eladási árát 500 000 r.Ft-ban határozta meg úgy, hogy ennek felét a Német Lovagrend Frank Rendtartománya, a másik felét pedig ő mint esztergomi érsek fizeti be az Udvari Kamara kincstárába. Azt, hogy ezt az összeget a Széchényi-alapítványból veszi igénybe, egyelőre titokban tartották.¹² I. Lipót aláírásával 1702. március 22-én érvényessé vált az adásvételi szerződés arról, hogy uralkodói felségjog alapján a Német Lovagrend földesúri tulajdonjogot nyert a Jászkun kerületre. E szerződésben Kollonits társvevői minőségéről, illetve a Széchényi-alapítványi tőke befektetéséről nem történt említés.¹³

1702. április 18-án Kollonits és a Német Lovagrend nagymestere, Franz Ludwig Pfalz-Neuburg-i herceg, Worms és Breslau püspöke, birodalmi választófejedelem között létrejött egy titkos megállapodás (Communion—Tractat) a Jászkun Kerület közös megvásárlásáról, tulajdonjogának fele-fele arányban történő megosztásáról és a földesúri jövedelemnek a Német Lovagrend részére három éven át tartó átengedéséről.¹⁴ Miután a Jászkun Kerület 1703 nyarán csatlakozott a Rákóczi-szabadságharchoz, s a lovagrendi tisztek átmenetileg kénytelenek voltak visszavonulni a Jászkun Kerületből, Kollonits bíboros és a választófejedelem között 1703. december 7-én újabb titkos megállapodás jött létre arról, hogy a társvevő Kollonits bíboros 1715-ig átengedi a jászkunsági földesúri jövedelmet a Német Lovagrendnek, mert ennek Frank Rendtartománya a francia támadások során sok károsodást szenvedett.¹⁵

A Rákóczi-szabadságharc második évében, 1704. március 17-én elkészült a 73 éves Kollonits bíboros végrendelete, amelyben végre világosan megírta, hogy a Jászkun Kerület megvásárlása címén az Udvari Kamara pénztárába befizetett 250 000 r.Ft-ot a Széchényi-alapítványból vette igénybe s az Udvari Kamara pénztárába történt befizetésről szabályos elismervényt (Schuldbrief), illetve kötelezvényt (Obligation) kapott.¹⁶ Ezzel a végrendeleti beismeréssel nyilvánvalóvá vált, hogy Kollonits bíboros az alapítványi tőkét rendeltetés-ellenesen vette igénybe, továbbá az is, hogy a Jászkun Kerület földesúri társtulajdonosa valójában nem Kollonits bíboros, hanem a Széchényi-alapítvány. Ezek a tények azonban egyelőre még titokban maradtak, mert a végrendelező azt is előírta, hogy végrendeletét csak halála után egy nappal hozhatják nyilvánosságra. Ennek is elérkezett az ideje, bár 1707. január 20-án is csak főrendi körökben hozták nyilvánosságra az ügy részleteit.

1707. március 6-án az uralkodó Keresztély Ágost szász herceget, Győr püspökét nevezte ki esztergomi érsekké, aki egyházfői méltóságánál fogva eskü alatt elkötele-

10 V. ö. Kiss József: A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején, 1702—1731. Bp., 1979. 48—49. o.

11 DOZA U 159/1 Kauf der Jassiger- und Kumaner-Distrikte. f. 1—65.

12 DOZA U 159/1 uo.

13 DOZA U 156/1. f. 230—244. Der kaiserliche Kaufbrief per 500 000 R. G., dato Wien, den 22. Martii 1702. für die Jassiger- und Kumaner-Distrikte in Ungarn.

14 Kriegsarchiv, Wien, Invaliden-Amt (a továbbiakban: KA Inv.) 1731. Nr 237. f. 49. Datum in Residentia Nost-ra Nissae Silesiorum, 18. mensis Aprilis 1702. Franciscus Ludovicus Comes Palatinus. Hasonmása uo. Kollonits bíboros aláírásával.

15 KA Inv. uo. f. 50—51. Datum Viennae, die 7. Decembris 1703. Leopoldus Cardinalis á Kollonits Archiepiscopus Strigoniensis. L. S.

16 DOZA U 157/1 f. 142—146. Testaments-Auszug nach Kardinal von Kollonits, am 17. März. 1704.

zett védnöke és felügyelője volt a Széchenyi-alapítványnak. Az esztergomi káptalani letétben elhelyezett dokumentumok alapján minden lehetőséget felhasznált arra, hogy főpapi elődjének méltatlan eljárását, titkos megállapodásait érvénytelenítse, hogy az alapítványi összeget rendeltetési helyére visszakövetelje. 1710. február 1-jén ez ügyben levelet intézett a Német Lovagrend nagymesteréhez, aki kitérő választ adott.¹⁷ Majd 1710. július 10-én az Udvari Kamarához írt levelet, hivatkozott a 250 000 r.Ft-ról szóló kötelezvényre, de ez sem járt eredménnyel.¹⁸ Nyilvánvalóvá vált, hogy az alapítványi összeget egyik érdekelt fél sem téríti vissza.

Váratlan fordulat következett be azonban az alapítványi összeg visszatérítését illetően az 1714. szeptember 8-tól 1715. június 15-éig üléselő pozsonyi országgyűlésen. Az 1715:34 tc-ben leszögezték, hogy „a királyi koronabirtoknak a visszaváltása az 1608:22. tc. értelmében és hasonlósága alapján az országgyűlési karok és rendek köteletségéhez tartozik”. Így a 250 000 r.Ft visszatérítését a Magyar Királyi Kamara és kincstára magára vállalta.¹⁹ Ugyanakkor a Német Lovagrendet meghagyták és megerősítették a Jászkun Kerület földesúri birtoklásjogában és földesúri jövedelmeinek behajtásában úgy, hogy a földesúri tiszta jövedelem felét a Német Lovagrend köteles átutalni a Széchenyi-alapítványi káptalani letétbe, az esztergomi érsek címére — „pro parte des Herrn Cardinals Durchlaucht Eminenz”.²⁰

1715. június 4-én Keresztély Ágost hercegprímás levelet intézett az Udvari Haditanácshoz, jelezte, hogy az alapító levél előírása szerint a Széchenyi-alapítvány legfelsőbb felügyelője mellé még két megbízott személynek kell csatlakoznia az Udvari Kamarától és az Udvari Haditanácstól, hogy az építkezés kezdetét vehesse.²¹ Ezt követően Keresztély Ágost elnökletével megalakult egy udvari Commissio (bizottság), amelyben az Udvari Haditanács részéről gr. Gundacker von Althann tábornok, az Udvari Kamara részéről gr. Herrmann Franz von Nesselrode kamarai tanácsos, az érdekelt Német Lovagrend részéről pedig br. Christophorus Heinricus ab Kyau lovagrendi tartományi előljáró, meghatalmazott lovagrendi miniszter kapott helyet. Ez a bizottság volt hivatva arra, hogy intézkedést hozzon mind a pozsonyi, mind a pesti alapítványi intézmény létrehozásáról, az építkezés megrendeléséről és megkezdéséről.

Az udvari Commissio gr. Ludwig Maximilian Regal altábornagyot, a Budai Hadparancsnokság vezetőjét bízta meg a pesti építési telek kiválasztásával. Regal 1715 júniusában Hölbling János budai építőmestert, az országos hatáskörű Budai Építész Céh vezetőjét hatalmazta fel, hogy Pesten válasszon ki megfelelő építési telket a kb. 2 ezer személyt befogadó katonai menház felépítéséhez, s készítse el annak tervezetét is. Ugyanakkor felkereste Pest magisztrátusát, hogy kiválasszák a nagyméretű építmény létrehozására alkalmas telket. A város magisztrátusa ebben az időben már — a Budai Kamarai Adminisztráció alkalomszerű hatalmaskodása ellenére is — teljes egészében gyakorolta a földesúri joghatóságot a város területén. Háztelket, vagy ingatlant csak azoknak adhatott el, akik megszerezték a városi polgárjogot, továbbá azoknak az idegen nemzetiségűeknek, akik indigenatust (honosítást) kaptak, s végül azoknak a katolikus egyházi intézményeknek, amelyek az esztergomi érsek és a bécsi főhatóságok jóváhagyásával rendelkeztek. A város attól tartott, hogy a császári-királyi főhatóságoktól függő udvari Commissio ingyen akarja kisajátítani az építési telek tulajdonjogát, továbbá az alkalmasnak tűnő építkezési

17 DOZA U 164/1 Über die Szechenyische Fundation auf den Jassig-, Kumanen-Distrikten. f. 1—8. Pressburg, den 1. Febr. 1710.

18 DOZA U 164/1 Über die Streitigkeiten mit den Magnaten wegen des Besitzrechtes. „So geschehen Pressburg, den 10. Julii, Anno 1710. Cardinal von Sachsen Ertzbischof zu Gran. L. S.”

19 Corpus Iuris Hungarici. Bp., 1900. 6. k. 465—167. o. 1715: Decr. I. Art. 34. A Német Lovagrend részére nem szavazták meg az indigenatus és az incolatus jogát, földesúri jogait enélkül is gyakorolta.

20 DOZA U 155/3 f. 192. r. v. Rechnung über die jetzt laufendes Jahr 1715. aus denen Cumaner- und Jassiger-Districten eingehenden Arenda-Geldern, so sich pro toto anno betragen auf R. G. 17 680. 1715. november 5-én 8765 r. Ft-ot utaltak át az alapítványba.

21 KA Prot. Exped. 1715. június 4. Nr. 92.

terület több pesti polgár tulajdonában volt, s ezek a tulajdonosok nem akarták eladni házukat, kertjüket és telküket, azokat különben is elsősorban a város vehette volna meg tőlük, s az árakat igen magasra csapták fel. Ezért Regal mellőzte Hölbling tervezetét, s újabb megbízást adott Fortunato de Prati udvari építőmesternek — aki már szintén Budán lakott —, hogy a városi elöljárósággal egyetértésben válassza ki az építkezésre alkalmas telket, készítse el az adásvételi szerződés és az építkezés tervezetét. A kiválasztott telek jelentékeny része a városi hatóság, kisebb része az ott található török mecsettel együtt a Szervita Rend²², nagyobb része pedig 24 ház- és telekbirtokos pesti polgár tulajdonában volt. A városi telekkönyvi hivatal és a város főkapitánya, Neander János Beatus közreműködésével az adásvételi tárgyalások eredményre vezettek. Az udvari Commissio az építési telekért 4 850 r. Ft-ot fizetett ki a Széchényi-alapítvány összegéből. A Szervita Rend mecsettemplomát és temetőjét csak később vásárolták meg 2 000 r. Ft-ért.²³

A tereprendezés és a talajelőkészítés munkálatai után, 1716. augusztus 2-án Hölbling és Prati építésvezetők elhelyezték az építkezés alapkövét, ugyanakkor a Szervita Rend elöljárója néhány ereklyét helyezett el az alapba épített ereklyetartóban.

Beruházási nehézségeken át az intézményesítésig

Nagy erővel indult meg az alapozás munkája a közel másfél méter vastag épületfalak számára. Az építkezés ütemét siettette az a körülmény, hogy az alapokon belül nagy mennyiségű építőanyag és munkaeszköz volt felhalmozva, s a folyamatosan érkező szállítmányok elhelyezését és megőrzését is biztosítani kellett. Ehhez a pesti magisztrátus és a Budai Főhadbiztosság megfelelő támogatást adott. 1717. május 18-án az udvari Commissio szerződést kötött a szerviták elöljárójával. Ennek értelmében a mecsettemplom és a temető tulajdonjogát átruházták az épülő katonai menházra, amelyet ez időben már Pesti Invalidus Ház néven említenek a levéltári források.²⁴ Ugyanakkor a szerviták elvállalták a lelkesi teendők ellátását a rokkant katonák számára a Széchényi-féle alapító levél előírásai szerint.²⁵

Annak ellenére, hogy az 1716—18. évi török háború újabb kiadásai miatt az udvari Commissio csökkentette az alapítványi tőkéből kiutalható beruházási összeget, néhány éven át Hölbling és Prati irányításával megfelelő ütemben haladt előre az építkezés, majd 1719 augusztusában átmenetileg beszüntették a szükséges pénzkiutalást, de a Budai Hadparancsnokság sürgetésére 1720 augusztusában újra kiutaltak 2 000 r. Ft-ot, s így az építkezés tovább folytatódott, noha rendkívül lassú ütemben. Ezért gr. Joseph Heinrich Daun generális-főstrázsamester, budai hadparancsnok 1722 szeptember végén levelet intézett Keresztély Ágost hercegprímáshoz. Sürgette, hogy megfelelő beruházási összeget bocsásson rendelkezésére, mert az építkezés szüneteltetése az építmény és a felhalmozott építőanyagok és eszközök károsodásával jár, ugyanakkor nem felelhet meg az alapítványtevő esztergomi érsek kegyes szándékainak sem, mert így a legutóbbi háború szerencsétlenjeit sem lehet hajlékhoz és emberséges ellátáshoz juttatni. Utalt arra is, hogy az építkezésre eddig még csak 46 500 r. Ft-ot költöttek az elszámolások szerint, de már tartozásaik is vannak munkabérben és -anyagban.²⁶

²² Corpus Juris Hungarici. Bp., 1900. 6. k. 611. o. Ordo Servorum Beatae Virginis Mariae. 1715-ben kapott indigenatust.

²³ V. ö. *Schoen*: i. m. 12., 15—16. o.

²⁴ Uo. 21—23. o.

²⁵ Regal 1716. augusztus elején Pétervárad ostroma során vesztette életét. Utódául előbb br. Stom ezredest, majd gr. Joseph Heinrich Daun generális-főstrázsamestert nevezte ki az Udvari Haditanács.

²⁶ Ka Prot. Exped. 1722. Nr. 11. Daun e jelentést az Udvari Haditanácson, illetve az udvari Commission át küldte Keresztély Ágost hercegprímásnak, aki ez időben már súlyos beteg volt s általában Regensburgban tartózkodott, ritkán tért vissza Bécsbe.

Ez időre az alapfalak az egész épülettömbre kiterjedően már az első emeletig emelkedtek, sőt a főhomlokzati rész jobb oldali szárnyának első emeletén már 30—40 személyes szobákat is létesítettek, ahol az őrséget és a rászoruló építőmunkásokat helyezték el. 1723 nyarán azonban az építkezés ismét félben maradt, miközben a nagy számban kóborló, rokkant hadviseltek — elhelyezés és ellátás hiányában — már a közbiztonságot és a közegészséget is veszélyeztették. Ezért Keresztély Ágost az 1722—23. évi pozsonyi országgyűlés berekesztése után — amikor is bizonyossá vált, hogy a Német Lovagrendnek az incolatus joga (a hazai földbirtokosok közé való befogadás) elnyerésére irányuló kérelmét a karok és rendek nem fogadták el — kimutatást készített az udvari Commissio részére a Széchényi-alapítvány vagyoni állagáról, amely a pesti katonai menház vonatkozásában a kamatokkal együtt 219 800 r.Ft-ra emelkedett. Ebből még csak 48—49 000 r.Ft-ot ruháztak be a pesti építkezésbe, nem indokolt tehát a szükséges pénzkialás szüneteltetése, az építés késleltetése.²⁷

Annak ellenére, hogy az osztrák örökös tartományokban mindenütt égetővé vált az invalidus-kérdés megoldatlansága, a pesti építkezés folytatását késleltette az a körülmény is, hogy bécsi udvari körökben a megoldást illetően háromféle igény is napirendre került. Savoyai Jenő herceg, az Udvari Haditanács elnöke, azt javasolta, hogy az örökös tartományok összes rokkantjai számára Pesten, mint központi fekvésű városban létesüljön egy, kb. 4 000 személy befogadására és ellátására alkalmas, az eredetileg tervezettnél jóval nagyobb, többemeletes invalidusház. Ezzel szemben a cseh kancellár, gr. Franz Kinsky azt akarta, hogy Prágában is létesüljön külön invalidusház,²⁸ a pesti pedig maradjon a régi méreteken. Ugyanakkor az osztrák kancellár azt igényelte, hogy Bécsben, az Alser Strasse-n lévő Waisenhaus mellett építsenek fel egy invalidusházat, a pesti pedig maradjon az eredeti terv szerint, kb. 2 000 személyre szóló méretben.²⁹

A jelzett háromféle igény egyeztetése során lényeges változás akkor következett be, amikor Keresztély Ágost hercegprímás 1725. augusztus 23-án történt elhunytával az uralkodó gr. Esterházy Imre veszprémi püspököt nevezte ki utódául. Az új egyházfő elnökletével 1725. december 6-án újjáalakult a Pesti Invalidus Ház ügyeire kirendelt udvari Commissio is, amelyben továbbra is helyet kapott Althann, Nesselrode és Kyau. Sőt kinevezés útján e bizottságba került von Schmelta hadbiztossági tanácsos és br. Joseph von Koller kamarai titkár.³⁰

Miután a Német—Római Birodalom haderejének jelentős része — ezekben az években mintegy 36 császári-királyi ezred — a korabeli királyi Magyarország területén volt elhelyezve, s ezek rokkantjainak az ellátását sem tudták megoldani a tábori kórházak, azért lassanként mégis Savoyai Jenő tábornagy javaslata mellett foglaltak állást. Így a legfőbb kérdésekben egyetértettek ugyan az új Commissio tagjai, de az építkezés folytatásához szükséges pénzkialás még mindig késett. E tekintetben döntő fordulat csak 1726-ban következett be, amikor Miksa hannoveri herceg (Prinz Maximilian von Hannover) hagyatékában végrendeletileg 125 000 r.Ft értékű vagyont bocsátott a Pesti Invalidus Ház rendelkezésére részben készpénzben és ingat-

27 DOZA U 164/1 Über die Szechenyische Fundation... f. 100 v. r. Az udvari Commissiot ez időben valójában már Althann tábornok vezette.

28 KA Inv. 1731. Nr 237. f. 20—21. A prágai létesítmény fenntartását jól elláthatta volna a prágai központtal rendelkező, hivatásszerűen beteg- és szegénygondozással foglalkozó Vörösécsillagos Keresztes Rend (der Heilige Ritterliche Kreuzorden mit Roten Stern, amely III. Károly 1723. augusztus 27-én kiadott rendelete alapján igazgatás és felügyelet alá vette a Pozsonyban alapított és létrehozott Széchényi-menházat. Ennek vezetője Antonius Mader prépost, a rend generálisa pedig Prágában Franciscus Matthias Böhm volt.

29 V. ö. Schoen: i. m. 23. o.

30 DOZA U 164/1 Über die Szechenyische Fundation... Die wegen derer Kumaner gehaltene Hofkriegsrats-Commission betreffend. Wien, den 8. Dezember 1725.

lanokban, részben pedig ingóságokban.³¹ Ezzel a nagy értékű hagyatékkal a Pesti Invalidus Ház alapítványi vagyona immár 344 800 r.Ft-ra emelkedett. Rendes körülmények között ebből már felépülhetett volna egy 4 000 személyes invaliduspalota Pesten, de az udvari Commissio pénzügyileg még mindig az Udvari Haditanácstól és az Udvari Kamarától függött.

1727 novemberében Esterházy érsek kezdeményezésére az udvari Commissiót újra átalakították. Ez az új bizottság a régítől csak annyiban különbözött, hogy kiharadt belőle a lovagrendi Kyau és a cseh Schmelta, helyükre gr. Leopold Michael Tallmann hadbiztossági ezredes és gr. Johann Conrad von Krammern kamarai tanácsos lépett. E bizottság fő feladata az volt, hogy az építkezést meggyorsítsa, az építményt mielőbb intézményesítse, s mindenképp különítse el az Udvari Kamara pénztárától a Széchényi-féle alapítvány összegét, illetve az építkezési költségeket. Hozzon létre egy önálló építkezési pénztárat (Bau-Cassa), hogy az udvari Commissio a bécsi Stadt—Banco—Obligation betéti bankszámlájáról önállóan igénybe vehesse az építkezéshez szükséges összegeket, s ehhez ne legyen szükség haditanácsi engedélyre. Ez az új udvari Commissio 1727. december 3-án írásbeli megbízást adott Antonius Erhardus Martinelli bécsi udvari építőmesternek, hogy haladéktalanul utazzék Pestre, keresse fel Budán Daun hadparancsnokot, adjon át neki 2 000 r.Ft-ot, hogy a Szervita Rend iránti tartozást kifizesse, hogy az építkezést minél előbb folytassák.³²

Martinelli egy pallér kíséretében december 9-től 24-éig alaposan megvizsgálta a még harmadában sem kész építményt. Javasolta egy főcsatorna kiépítését a Dunáig, amely mintegy 150 öl távolságra van, s a kikötőből az építőanyagok szállítása igen költséges, a kirakodás és a raktározás pedig a Városfalon belülre esne. Részletes tervzetet és költségvetést készített a szükséges építőanyagokról, a szakipari ágazatok anyag-, eszköz- és munkaerőigényeiről. Mivel a városfalon belül volt még négy kisebb ház, javasolta azok megvásárlását és lebontását, hogy ott raktárak és különböző gazdasági melléképületek létesülhessenek. Az alapok és a már felépített részek olyan erősek, hogy azok mindenütt elbírnak háromemeletnyi építkezést, amely alkalmas lehet 4 000 személy befogadására, sőt egy évi megfelelő munkával el lehet érni, hogy az épületben 150—200 főnyi rokkantat hozzátartozóikkal együtt el lehet helyezni. Javasolta, hogy a szakipari építőmestereket Bécsből szerződtesse le az udvari Commissio, illetve annak elnöke, gr. Althann.³³

Martinelli jelentését és javaslatait — a Dunáig vezető főcsatorna létrehozásának kivételével — az udvari Commissio elfogadta. 1728 januárjában megkezdődött az építőanyagok beszerzése és szállítása. Bécsből leszerződötték a vezető mestereket, pesti és budai mesterek és építőmunkások felfogadásával s munkába állításával nagy ütemben haladt előre az épülettömb tovább építése, sőt a már kész belső épületrészek felszerelése, berendezése és lakhatóvá tétele is. 1728. május 1-től kezdődően nyilvánították az épületet Pesti Invalidus Háznak, ekkor került sor a létesítmény intézményesítésére.³⁴

31 Miksa hannoveri herceg (1662—1726) a róla elnevezett híres Braunschweig-Lüneburg-i vértesezrednek volt a tulajdonosa. Ez az ezred 1686-ban részt vett Buda felszabadításában, azután 1688-ban Belgrád, 1710-ben Érsekújvár ostromában. 1711-ben Savoyai Jenő Sziléziába vezényelte a „gyanús” Neutral-Corps keretéhez. A herceg így jól ismerte a magyarországi hadviselés viszonyait, a törökellenes harcokban elszenvedett veszteségeket és a rokkantak ellátásának megoldatlanságát.

32 Ka Inv. 1727. Nr. 60. Közli *Schoen*: i. m. 143—145. o. Martinelli allhier Relation, was er bei seiner Abschickung nach Pest wegen des Platz und Gebäude des Invaliden Hauses beobachtet, á dato 1727. Martinelli (1684—1747) 1711-ben lett kőművesmester, 1727-ben bécsi udvari építőmester. 1728-tól 1742-ig az ő irányításával folyt a Pesti Invalidus Ház építkezése, amely pénzkintalás hiányában már 1741 végén félben maradt.

33 Ka Inv. uo. Martinelli idézett jelentése és tervzete szerint úgy tűnik, hogy az udvari Commissio elnöki tisztességét gr. Esterházy esztergomi érsektől gr. Althann tábornok vette át, annak ellenére, hogy a Széchényi-féle alapító levél előírása szerint az intézmény legfőbb felügyeletét a mindenkori esztergomi érseknél kellett volna meghagyni — „...suprema inspectio maneat penes Archi-Episcopum Strigoniensem pro tempore existentem”.

34 Hoffinanz- und Hofkammer-Archiv, Wien, a továbbiakban: HFKA 1741. rote Nr 760. f. 289. „...die Invaliden... von Ersten May 1728., als von welchem dato das Institutum anfanget, in die lebenslängliche Verpflegung und Besorgung aufgenommen worden”.

Miután a szükséges beruházási összegek rendelkezésre állottak, udvari haditanácsi rendelet alapján az udvari Commissio gr. Daun generális főstrázsamestert, a területileg illetékes budai hadparancsnokot bízta meg az intézmény építkezésének és berendezésének felügyeletével. Ő pedig Georg Peter Gergetitsch hadbiztost nevezte ki a Pesti Invalidus Ház építészeti felügyelőjévé. Martinelli közvetlenül az ő alárendeltségében irányította az építkezést. Az építési házipénztár forgalmának, a be- és a kifizetéseknek az ellenőrzését egyelőre Neander János városi főkapitányra bízta, aki mind a munkaerő alkalmazása, mind a munkaanyag beszerzése és szállítása terén a helyi viszonyokat jól ismerte. A Pest magisztrátusával való együttműködés nélkülözhetetlen feltétele volt a Pesti Invalidus Ház létrehozásának.

Az 1727/28. évben országosan gyenge termés és gabonaínség volt, s ez korlátozta az országban elhelyezett katonaság élelmezési ellátását is. Ugyanakkor annyira megnőtt a rokkant, a szökött, az ellátás nélkül kóborló, sarcoló, fosztogató katonák száma, hogy emiatt is veszélybe került a közbiztonság és a közegészség. Következésképpen csökkent a lakosság adófizető képessége. Mindez újabb elégedetlenség és zavarás forrása lehet az adófizető és a katonaságot ellátó lakosság körében, amint ezt az 1724—26. évi parasztmegmozdulások is jelezték a Jászkun Kerületben.³⁵ Éppen ezért 1728 februárjában Savoyai Jenő tábornagy, az Udvari Haditanács elnöke — aki Csepel sziget földesura és a ráckevei kastély tulajdonosa volt — nagyobb figyelmet fordított a Pesti Invalidus Ház építésének sürgetésére. Figyelembe vette Miksa hannoveri herceg példás áldozatkészségét is, elrendelte, hogy a Magyarországon elhelyezett és eltartott császári-királyi ezredek minden katonája élelemadagjából havonta 1 krajcárral járuljon hozzá a pesti építkezési alap növeléséhez, továbbá hogy a nőtlen, a feleség és gyermek nélkül elhunyt tisztek 3 havi illetményét (amely a hadiszabályzat szerint korábban az ezredpénztár tartalékalapját képezte), azután az ezredektől elbocsátott idegen nemzetiségű rokkantak végkielégítését (ha igazolják, hogy lakhelyük és tisztességes ellátásuk a Pesti Invalidus Házon kívül biztosítva van), nemkülönben a katonai „ius albinagii” szerint az örökös nélküli javak kincstárat illető részét, a különböző jötevők helység és hely megjelölése nélküli végrendeleti adományait, végül a katonai kihágásokat illető pénzbírságokat ezredenként összesítsék és utalják át a pesti építkezési alapba.³⁶

Savoyai Jenő rendelkezése szerint 1728. január 1-től 1730. október 31-éig 60 106 r.Ft 35 kr, 1730. november 1-től 1731. április 30-áig 30 788 r.Ft 27 kr, 1731. május 1-jétől 1731. október 31-éig 81 159 r.Ft 57 kr, összesen tehát 172 055 r.Ft érkezett a Pesti Invalidus Ház házi pénztárába. Ugyanakkor az Erdélyben állomásozó Johann Joseph Khewenhüller-féle dragonyos ezred 109 r.Ft 15 kr-t közvetlenül az udvari Commissio elnökének, gr. Althann tábornoknak adott át nyugta ellenében.³⁷ Ezekben az években a történelmi Magyarország területén 36 császári-királyi ezred volt elhelyezve, az országra kivetett hadiadó összege évente elérte a 2 millió 500 ezer r.Ft-ot is. Ez a teher a nemesi adómentesség mellett főként a jobbágyokra, a szabad királyi városokra, az armális nemesekre, valamint a koronabirtokok lakosságára nehezedett, csakúgy, mint a katonatartás.³⁸

Ha már most a Pesti Invalidus Ház részére befizetett havi krajcárok összegeit vizsgáljuk, azt látjuk, hogy 1728. január 1-től október 31-éig, tehát 10 hónap alatt

35 V. ö. *Kiss József*: Jassen-Kumanische Bauernbewegung zur Zeit der Grundherrschaft des Deutschen Ritterordens 1724—26. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Historica.* Tomus XXIII. Bp., 1933. 43—77. o.

36 KA Inv. 1731. Nr 399. f. 1. Pro nota. Die in Königreich Ungarn et partibus annexis stehende Regimenter haben von 3 vorigen Jahren á conto der 1728—29. jährigen Verpflegung empfangenen rato, dem Pesterischen Invaliden Haus...

37 KA Inv. 1731. Nr 369. f. 1.

38 L. az 1. sz. melléklet anyagát!

az ezredek katonái befizettek összesen 12 810 r.Ft 29 kr-t, azaz 76 863 kr-t. Ha minden katona 1 kr-t fizetett be, akkor ezredenként átlag 2 135 főnyi állománnyal számolhatunk. De pl. a legnagyobb létszámú Bevern gyalogezred ugyanezen időszakban 508 r.Ft 21 kr-t, azaz 30 501 kr-t fizetett be, s ebből 1 hónapra 3 050 kr jutott. A legkisebb létszámú Mercy vértesezred 271 r. Ft 55 kr-t, azaz 16 315 kr-t fizetett be, ebből egy hónapra 1 631,5 kr jutott. Az Althann dragonyos ezred 264 r.Ft 34 kr-t, azaz 15 874 kr-t fizetett be, ebből 1 hónapra 1 587,4 kr jutott. Legkisebb létszámmal szerepelt a Splényi huszárezred, csak 192 r.Ft 9 kr-t, azaz 11 529 kr-t fizetett be, ebből 1 hónapra 1 152,9 kr jutott.

A következő periódust 12 hónapra számították. 1728. november 1-től 1729. október 31-éig. A havi-krajcár összege 15 428 r.Ft 5 kr-ra emelkedett. Ebből pl. a legkisebb létszámú Trautsohn gyalogezred 480 r.Ft 6 kr-t, azaz 28 806 kr-t fizetett havi hozzájárulás címén, ez 2 400 főnyi létszámnak felel meg. A legnagyobb létszámú vértés regiment a Cordua vértés ezred volt, 368 r.Ft 4 kr-t, azaz 22 084 kr-t fizetett be, ebből havonta jutott 1 840,3 kr. A dragonyos ezredek közül a Jörger ezred fizetett a legtöbbet, 326 r.Ft 21 kr-t, azaz 19 581 kr-t. Ebből havonta 1 631,7 kr jutott. A két huszárezred közül a Dessewffy-huszárok voltak többen, a jelzett egy esztendő alatt 239 r.Ft 50 kr-t fizettek, azaz 14 390 kr-t, havonta 1 199,1 kr-t. A különböző fegyver-, illetve csapatnemekhez tartozó ezredlétszámok között tehát igen lényeges különbségek voltak.

A havi-krajcárok összegein túl tovább lehetne vizsgálni akár ezredenként is az örökös nélkül, vagy nőtlen állapotban elhunyt tisztek illetményi hagyatékát. Ennek összege a fent jelzett első 10 hónapban 6 532 r.Ft 30 kr-ra, a második, a 12 hónapos periódusban 9 983 r.Ft 48 kr-ra, az ezt követő 1 éves periódusban pedig 7 522 r.Ft 54 kr-ra rúgott. Ezredenként igen különböző befizetések történtek.

Az ezredpénztárak tartalékalapjai már sokkal kisebb összegekkel rendelkeztek. Csak a Neipperg gyalogezred, az Offeln, a Lanthiery, a Hohenzollern, a Seher vértés ezred, a Württemberg, az Althann, a Liechtenstein dragonyos ezred, összesen tehát csak 8 ezred utalt át ilyen címen 3 288 r.Ft 46 kr-t a Pesti Invalidus Ház pénztárába. Az első periódusban a többi 28 ezred ilyen rovata üres volt.

Miksa hannoveri herceg példája nyomán még több egyéni alapítványi összeggel is gyarapodott az invalidusok építkezési és ellátási alapja. Így Sach ezredes 36 000 r.Ft-ot, a Vöröscsillagos Keresztes Rend 23 000 r.Ft-ot, Erasmus Liechtenstein herceg 6 000 r.Ft-ot, d'Arnan tábornagy 4 394 r.Ft-ot, továbbá még 12 kisebb összegű hagyatékot, 13 202 r.Ft-ot utaltak át az invalidusok részére 1729. december végéig.³⁹ Ezek az emberiség szép példáit mutatták.

A meggyorsított ütemű építkezés révén lehetővé vált, hogy 1729 szeptember folyamán Érsekújvárról — ahol az egyik laktanyát is katonai menhelyé alakították át — 300 invalidus katonát átköltöztessenek a Pesti Invalidus Házba és őket az épület délnyugati szárnyának már korábban is beköltözhető helyiségeiben helyezték el törvényes hozzátartozóikkal együtt. Az udvari Commissio ettől kezdve ideiglenes szervezeti szabályzatban és részletes utasításban határozta meg az intézmény jellegét, működésének és belső életének rendjét. Az intézmény közvetlen katonai parancsnokává Ferdinand Joseph Eck császári-királyi főstrázsamestert (őrnagyot) nevezte ki, aki utasítást kapott, hogy az intézmény belső szervezeti rendje fokozatosan olyan legyen, mint egy helyőrségé, hogy az oda érkező tiszti és legénységi állomány kompániákba legyen beosztva, ott vegyék nyilvántartásba a törvényes feleség- és kiskorú gyermek-hozzátartozókat is, s ellátásuk, foglalkoztatásuk mindenben katonai jellegű legyen.⁴⁰ Az állományt két századba osztották be, élelmezési ellát-

39 V. ö. Schoen: i. m. 145—147. o. Summarischer Extract, 1730. Nr 155. Wien, den letzten Dezember 1729.

40 KA Inv. 1731. Nr 500. Instruktion.

mányukat, ruházati és egyéb felszerelésüket a Budai Főhadbiztosság raktáraiból biztosították szabályszerű átadási-átvételi elszámolások útján, természetesen a Pesti Invalidus Ház költségére. A katonai állomány elhelyezése és foglalkoztatása sok tekintetben elősegítette az építkezés menetét, munkaerot is jelentett az építőanyagok szállítása, raktározása és megőrzése során, de a belső szolgálatra is alkalmatlan, fekvő beteg invalidusok orvosi ellátásáról is gondoskodni kellett. A szükséges orvosi kezelést és a gyógyszerert szintén a budai hadbiztosság bocsátotta rendelkezésre.

1731. április 13-án az Udvari Haditanács engedélye alapján az udvari Commissio új katonai parancsnokot nevezett ki a Pesti Invalidus Ház élére Franz Leopold von Hohenhau őbester (ezredes) személyében. Új utasításban szabályozta az intézmény belső szervezeti rendjét, ügyvitelét és feladatait.⁴¹ Előírta, hogy a Budai Főhadbiztosságnál meglévő minta szerint foglalja kimutatásba a személyi állományt, a kimutatás végén tüntesse fel az állományhoz tartozó asszonyok és gyermekek számát. A kimutatást két példányban készítse el minden hónap végén, az egyik példányt adja át a budai hadbiztosságnak, a másikat küldje fel az udvari Commissio elnökének. Leltár szerint vegye át a Pesti Invalidus Házban már meglévő és a még beszerzendő anyagi javakat, berendezési, felszerelési tárgyakat és eszközöket. Ez időben bízták meg Franz Joseph Fuchs hadbiztost — aki állományilag a Budai Főhadbiztossághoz tartozott —, hogy hozza létre az intézmény gazdasági hivatalát és vegye át házipénztárát. Közvetlenül ő vette át a Budai Főhadbiztosságtól a szükséges ellátmányt (felszerelés, fegyver, rézüst, templomi eszköz, ágy, tűzifa, só, gyertya stb.). Az intézmény parancsnokával együttműködve gondoskodott ezek szállításáról, raktári elhelyezéséről, őrszolgálati megőrzéséről és a századonkénti, azon belül egyénekenkénti kiosztásáról. Az utasítás 4. §-ában rögzítették, hogy a katonai állományt a parancsnoki törzshöz tartozó személyek, a tisztek, az altisztek és a közkatonák alkotják. Külön kiemelte az utasítás, hogy az adott időben beosztás szerint kik képeznek egy századot az intézményben:

„1 Hauptmann	(kapitány),
1 Lieutenant	(hadnagy),
1 Fähnrich	(zászlós),
1 Feldwebel	(strázsamester [örmester]),
1 Führer	(vicestrázsamester [vezető]),
4 Korporale	(tizedes),
4 Gefreiten	(vicitizedes [örvezető]),
2 Tambourn	(dobos),
178 Gemeinen	(legény [közkatona]).

Summa in 193 Köpfen” A századlétszám tehát 193 fő volt.

Kik alkották a parancsnoki törzset?

Franz Leopold von Hohenhau őbester (ezredes),
 Ferdinand Joseph Eck főstrázsamester (örnagy),
 Johann Adam Rossmarin vicestrázsamester,
 Anton Ossenbeck örmester, ezredesi írnök,
 Johann Hunneus gyakorló felcser,
 Georg Kugler porkoláb,
 Johann Conrad von Grünfeld kapitány, beosztott tiszt,
 Johann Joseph Dietschin hadnagy, beosztott tiszt.⁴²

⁴¹ V. ö. Schoen: i. m. 150—159. o., 1—30. §

⁴² Uo. 4. § A rendfokozatok németről magyarra fordítása során ragaszkodunk a szó szerinti magyar jelentéshez, bár a korabeli magyar katonai szóhasználatban ezek közül néhány (pl. örmester, szakaszvezető, tizedes, örvezető) még nem létezett. Dr. Zachar József tájékoztatása szerint ezek helyett: strázsamester, vicestrázsamester, tizedes és vicitizedes felel meg magyar fordításban.

Jelezték a fent idézett utasítás 4. §-ában, hogy fokozatosan növekvő létszámmal kell számolni, s annak megfelelően a jelenlegi két század mellett további századokat kell felállítani. S valóban, az építkezés gyors előrehaladásával párhuzamosan az intézmény személyi állománya is gyarapodott a nyár folyamán. A különböző ezredek-től havonta átlag 24 rokkant érkezett a Pesti Invalidus Házba.

Amint a fentiek során már érintettük, a Széchényi-alapítványból igénybe vett 250 000 r.Ft erejéig a pozsonyi és a pesti katonai menház a Német Lovagrenddel együtt fele-fele arányban tulajdonosává vált a Jászkun Kerületnek. Ezt a résztulajdonosi jogot a Pesti Invalidus Ház 93 000 r.Ft részletekben történő kifizetése során megvásárolta a pozsonyi Széchényi-menháztól⁴³, a jászkunsági földesúri jövedelem fele így 1730-ban már a Pesti Invalidus Házat illette. Miután a társtulajdonos Német Lovagrendnek a pozsonyi országgyűlés ismételten nem szavazta meg az incolatus (a hazai földbirtokosok körébe való felvétel) jogát, 1731. március 8-án lemondott a jászkunsági földesúri tulajdonjogról a Pesti Invalidus Ház javára.⁴⁴ Az uralkodó és az Udvari Kamara hozzájárulása alapján az udvari Commissio 250 000 r.Ft-ot kifizetett a Német Lovagrendnek, s ezzel a Pesti Invalidus Ház kizárólagos földesúri tulajdonosává vált a Jászkun Kerületnek.⁴⁵ Az udvari Commissio Fuchs hadbiztos és az újonnan kinevezett földesúri tisztek javaslatára a földesúri adó évi összegét a korábbi 25 501 r.Ft-ról 34 552 r.Ft-ra emelte fel,⁴⁶ ebből a Jász Kerület 1 mezővárosára és 10 községére 15 500, a Kiskun Kerület 1 mezővárosára és 5 községére 6 900, a Nagykun Kerület 6 községére 6 300, a kunsági pusztabérletekre pedig 5 852 r.Ft jutott. Ugyanakkor az állami, vagy hadiadó, valamint a katonatartás terhe is ránehezedett a jászkunsági lakosságra. Ez a teher összegszerűen a földesúri adót is meghaladta évente.⁴⁷ A Pesti Invalidus Ház az adásvételi szerződés alapján mind a földesúri, mind a hadiadó behajtására felhatalmazást kapott. Az adóbehajtás irányítását és nyilvántartását is Fuchs hadbiztos végezte, szorosan együttműködően a Budai Főhadbiztosságon Franz von Billard hadbiztossal.⁴⁸

Ilyen módon a Pesti Invalidus Ház — megtartva eredeti intézményi és rendeltetési jellegét is — intézményi földesúri joghatósággal is rendelkezett — bár ismét csak felségjogon, a pozsonyi országgyűlési karok és rendek hozzájárulása nélkül. Ez a körülmény azonban az udvari Commissiót és a Pesti Invalidus Ház parancsnokságát nem korlátozta a földesúri joghatóság gyakorlatában.

1731 szeptemberében az intézmény személyi állományát már 4 századba sorolták, a hadbiztossági séma szerint századonként 193 főt számoltak, de az élelmezési létszám ennél jóval nagyobb volt. Nézzük pl. az 1. századot, amely ezredesi század néven szerepelt:

43 KA Inv. 1731. Nr 346. f. 4. Tabella pro Mense Septembri 1731

44 DOZA U 164/1 Über die Szechenyische Fundation... 105 v.

45 KA Inv. 1731. Nr 237. f. 54 v., továbbá: HFHKA 1731. rote Nr 644. f. 675—85. Contractus... Wien, Laxenburg, 26. April 1731.

46 KA Inv. 1731. Nr 237. f. 41—42. Aufsatz über die Arenda, wie Selbe mit denen Jassig- und Cumaner-Districten und zwar nachfolgenden Ortschaften und Partheien pro Anno 1731. in beisein Ende Unterschriebens ist geschlossen worden. Wie, den 29. Julii 1731.

47 Vö. Kiss József: Hadkötelezettség és hadiadó egy koronabirtokon 1731-től 1745-ig. Hadtörténelmi Közlemények. Bp., 1986. 2. sz. 275—282. o.

48 KA Inv. 1731. Nr 205. f. 5—6. Extractus Summarii introitus moderni ex Districtibus Jassigum et Cumanorum.

Élelmezési létszáma a parancsnok Hohenhauval együtt 246 fő, ebből:

- „1 Hauptleutnant (főhadnagy),
- 1 Lieutenant, Gregori Joseph von Blaschitz,
- 1 Fähnrich, Johann Ludwig von Werner,
- 1 Feldwebel,
- 1 Führer,
- 4 Korporale,
- 2 Tambourn,
- 4 Gefreiten
- 178 Gemeinen,
- 1 Fourier von Hannover (élelmezési altiszt Hannoverból),
- 1 Schulmeister (iskolamester),
- 22 Weiber (feleségek),
- 28 Kinder (gyermekek)”.⁴⁹

A 2. század parancsnoka F. J. Eck főstrázsamester, élelmezési létszáma 242 fő, ide tartozott 25 feleség és 23 gyermek. A 3. század parancsnoka Carl Emanuel de Henny kapitány, élelmezési létszáma 237, ide tartozott 31 feleség és 15 gyermek, a hadnagyi és a zászlósi hely betöltetlen volt. A 4. század parancsnoka Johann Christian von Rohrscheid kapitány, élelmezési létszáma mindössze 53 fő. Ebből a parancsnok mellett 1 főhadnagy, 32 legény, 9 feleség és 12 gyermek volt.

Az élelmezési állományba felvettek egy Simon Decker nevű kőművest is, aki az építkezésen szerencsétlenül járt, fekvőbetegként orvosi kezelésre szorult. Ide tartozott még 20 személy, akik börtönbüntetésüket töltötték és az építkezésen dolgoztak, négyen Pest—Pilis—Solt vármegyéből, tizenhatan pedig a Jászkun Kerületből.⁵⁰ Így az élelmezési létszám valójában már 807 főnyire emelkedett. Az intézménynek már kezdettől fogva volt egy kávéboltja, péksége, mészárszéke, borpincéje és italkimérese, ahol a személyi állomány tagjai és az építkezésen dolgozók olcsóbban megvásárolhatták a szükséges élelmiszereket és italokat, mint a városi üzletekben. Ezek a boltosok akár a város, akár a vidék termelőitől olcsóbban vásárolhatták meg az árut, sőt helyben az üzlethelyiségeket is térítésmentesen kapták, tehát ilyen címen semmiféle felárat nem számíthattak fel. Fuchs hadbiztos és a parancsnokság utasítást kapott, hogy a Pesti Invalidus Ház részére akár a Budai Főhadbiztosságtól szállított, akár az intézmény részére bárhol vásárolt árut a városi üzleteknek és a külső fogyasztóknak nem szabad eladni. Szigorúan vizsgálják meg az e téren lehetséges visszaéléseket, ellenőrzik a súly- és a mértékrendszert is.⁵¹

Hivatali ügymenet, ellátás, szolgálat

Kiket vettek fel a Pesti Invalidus Ház személyi állományába? Széchenyi György érseki alapító levele előírta, hogy nemzeti, nemzetiségi és vallási különbség nélkül azokat a sebesült és beteg katonákat vegyék fel elsősorban, akik a törökök és a haza ellenségei elleni harcokban, a császári-királyi táborokban a tábori szolgálatra alkalmatlanokká váltak. S mindaddig tartsák ott őket, amíg korábbi egészségüket visszanyerik és a tábori szolgálatra ismét alkalmasak lesznek. Ha korábbi egészségüket nem nyerhetik vissza, életük fogytáig az intézményben kapjanak ellátást. A felvétel csak az esztergomi érseki káptalan előzetes tudtával és engedélyével válik érvényessé.⁵² A körülmények azonban 39 év távlatában sok tekintetben megváltoztak. Az udvari

⁴⁹ KA Inv. 1731. Nr 346. f. 4. Tabella...

⁵⁰ KA Inv. 1731. Nr 270. f. 1—2. Pest, den 28. August 1731. Itt a jászberényi és a karcagújszállási lázongók vezetőiről („Rädelsführer”) van szó, akiket május 7-én, a földesúri birtokba iktatás után tartóztattak le és zárták az intézmény börtönébe.

⁵¹ KA Inv. 1731. Nr 500. Instruktion... 17. §

⁵² DOZA U 164/1 Über die Szechenyische Fundation... Fundationales.

Commissio a felvétel jogát kizáróan magának tartotta fenn úgy, hogy a felvétel iránti döntés jogát megosztotta a Budai Főhadbiztossággal. Az Udvari Haditanács elrendelte, hogy azok a rokkant katonák, akik az ország területén elhelyezett ezredektől beutaló levelet kaphatnak, kérvényüket a hadbiztossághoz nyújtják be, ott lássák el javaslattal és terjesszék fel az udvari Commissio elnökéhez jóváhagyás végett. Külön haditanácsi parancsban közölték az ezredekkel, hogy az elbocsátó levélben pontosan tüntessék fel: az ember nőtlen-e vagy nő, van-e gyermeke vagy nincs, nehogy elbocsátásuk után, útközben nősüljenek meg, vagy vegyenek magukhoz gyermeket, mert azok ez esetben nem minősülének törvényes hozzátartozónak. Érdekes, hogy az az előírás csak a legénységi állományú rokkantakra vonatkozott.⁵³

Az altisztek és a közkatonák — ezredüknél lettek légyen muskétások, gránátosok, dragonyosok, vértések, karabélyosok, huszárok vagy hajdúk, altisztek vagy közlegények — az intézménybe való felvételüktől és belépésüktől kezdve közkatonának minősültek, bár a rátermettebbek közül többen megtarthatták eredeti rangfokozatukat. A beérkezők teljesen új ruházati felszerelést kaptak. Bizonyos szabvány alakult ki: a közkatonák egyenruházata gyöngyszínű posztóból készült vörös felhajtással, a strázsamesterké egészen vörös, a vicestrázsamesterké és a tizedeseké fehér kabát, vörös ujjas-melles, a dobosoké vörös vállzsinórral. A sapka és a nadrág ugyanolyan posztóból készült, kiosztottak nekik cipőt, inget, harisnyát, nyakravalót, csuklyát és tarisznját. Az alsó ruházatot legalább 1 évig, a mellést 2 évig, a köpenyt, a kabátot 3 évig kellett megkímélve viselni, tehát hosszabb ideig, mint az ezredeknél, mert nem volt olyan erős szolgálat, mint a táborokban. A tisztek nem kaptak ruházati felszerelést az intézményben, rendfokozatuknak megfelelően a saját fizetésükből vásároltak, vagy csináltattak maguknak egyenruhát.⁵⁴

Hogyan helyezték el az intézmény beköltözhető részében ezt a rendkívül különböző, sőt különnemű személyi állományt? 1731 szeptemberében már 15 nagy méretű, 40—50 személyes legénységi szoba állt rendelkezésre. Mindegyikből 5 hálófülke nyílt, ezek közül 2 a nős altisztek, 3 pedig a nős közlegény állományú házastársak részére szolgált. Mindegyik hálófülkében 2 kétszemélyes ágyat helyeztek el. A nőtlen legénység a nagy szobákban kétszemélyes ágyat foglalhatott el. Külön szobákban helyezték el a kisleányokat, akik csak 13 éves korukig maradhattak meg az intézményben, ismét másik szobában a fiúkat, akik 15 éves korukig kaptak szállást az intézményben. Az előbbiekhöz női, az utóbbiakhoz férfi felügyelőt osztottak be. A tisztek részére — akár feleséggel és gyermekkel érkeztek, akár nélkülük, tehát nőtlenek vagy özvegyek voltak — külön-külön egyszobás-hálófülkés kis lakások álltak rendelkezésre, térítésmentesen.

A katonai beköltözés kezdetétől fogva volt az intézménynek 2 betegszobája, külön a férfiak, külön a nők, sőt a különnemű gyermekek számára is. A személyi állományból általában 40—50 ember szorult fekvő betegként orvosi kezelésre.⁵⁵ Az első években az orvosi ellátást a budai várórségbeli orvos, dr. medicus Lorenz Stocker biztosította, a betegápolást pedig a szomszédos, a hajdani török mecsetben elhelyezett Szervita Rend atyái végezték az 1731. január 1-én kelt írásbeli szerződés szerint. Ennek módosult változata 1732. április 27-én készült el egy 6 000 r.Ft-os szerzetesi alapítvány kapcsán, az Irgalmas Rend két tagja nyert itt elhelyezést.⁵⁶

Eleinte a betegszobák mellett még önálló gyógyszerár sem volt az épületben. A szükséges gyógyszert is a budai várórségbeli fiók-patikából szerezték be. 1729. november és december hónapokban 161 r.Ft 53 kr-t, 1730-ban pedig 516 r.Ft 21 kr-t

⁵³ Ka Inv. 1731. Nr 500. Instruktion... 5, 13. és 14. §

⁵⁴ KA Inv. uo. 8. § „Die Montur in Invaliden Haus ist folgendermassen stabilisiert worden”.

⁵⁵ L. a 2. sz. melléklet táblázatát!

⁵⁶ KA Inv. 1732. Nr 120. f. 2. Az Irgalmas Rend két tagját életük végéig az intézményben helyezték el, 300 r. Ft évi illetményt kaptak, naponta misét mondtak és betegeket gondoztak.

költött az intézmény gyógyszerre.⁵⁷ A téli hónapokban előfordult, hogy megfázás, magas láz, vagy torokgyulladás miatt 8—10 gyermek is orvosi kezelésre szorult a betegszobában. A következő évben a felcsereken kívül már önálló orvosa volt az intézménynek dr. Franciscus de Marco személyében, az új létesítményű gyógyszer-tárban pedig Max Curtin atyát alkalmazták gyógyszerésznek.⁵⁸

A legénységi szobákban, a betegszobákban, az őrszemélyzeti szobában, a parancsnokságon nagy kályhákat, a tisztai lakásokban pedig kisebb tűzhelyeket állítottak be. A nagy szobákban 2 gyertyatartó lámpás, a kisebbekben 1 volt, a lépcsőházban és a folyosókon szintén 1—1 lámpást helyeztek el. Ezekben 2 naponként fogyott el 1 gyertya. 1731 szeptember folyamán 1 mázsa 38 font gyertyát égettek el, ez akkor 1 380 db gyertyát jelentett (1 font = 10 db gyertya). A tűzifa és a gyertya fontos ellátmányi tétel volt.

Nem állítottak fel az intézményben központi konyhát, hanem kisebb csoportok alakultak, amelyek 1—1 rézüstöt kaptak használatra, hogy a főzést maguk végezzék. Itt a nők is rendszeres elfoglaltságot kaptak. Mivel az asszonyok a szabályzat értelmében zsoldot és ételmezési ellátmányt nem kaptak, csak elhelyezést és orvosi ellátást, többféle munkát vállalhattak az intézményen belül: gyermekfelügyeletet, fehérneműkészítést, varrást, javítást, főzést, mosást, a tisztai lakásokban és a parancsnokságon takarítást, sőt az építkezésnél is akadt számukra megfelelő munka. Így elegendő keresethez juthattak.

Külön gondoskodott az intézmény az iskolás korú gyermekek tanításáról, Franz Jung közkatonát, iskolamestert bízta meg az elemi fokú ismeretek tanításával külön tanteremben. A tisztai asszonyok is vállalhattak nevelői-tanítói munkát. Jung kétszeres zsoldot és ellátmányt kapott, külön juttatást a szülőktől nem fogadhatott el.⁵⁹ A gyermekek később iskolai tanulmányaikat tovább folytathatták valamelyik szerzetesi iskolában, a leányok elhelyezkedhettek iparosoknál, vagy háztartásokban, a fiúk pedig a századoknál dobosként, városi iparosoknál tanulóként, vagy akár az építkezésen is dolgozhattak.

Nézzük, mennyi fizetést, zsoldot és ellátmányt kapott a Pesti Invalidus Házban elhelyezett katonai állományú személy!

	Zsold r. Ft	kr	Kenyér- fejadag naponta	Só évente font, lat	Gyertya évente font	Tűzifa évente öl
Ezredes, főstrázsamester, kapitány, főhadnagy	200	—	5	100	80	2 (nyáron 1)
hadnagy	150	—	4	30	60	1 (0,5)
zászlós	100	—	3	30	60	1 (0,5)
strázsamester naponta	9	2	naponta	1	—	—
vicestrázsamester naponta	6	2		1	—	—
tizedes naponta	6	1		1	—	—
vicetizedes naponta	4,5	1		1	—	—
dobos naponta	4,5	1		1	—	—
legény naponta	3	1		1	—	—
F. Jung	6	2		2 ⁶⁰	—	—

57 KA Inv. 1731. Nr 426. f. 4. Extract. 1731. január 1-től október végéig 1657 r.Ft 19 kr-t fizettek ki gyógyszerre.

58 L. a 3. sz. melléklet anyagát az egy havi gyógyszerfogyasztásról!

59 KA Inv. 1731. Nr 500. Instruktion... 16. §

60 KA Inv. uo. 6. § 1 rheinische Gulden (r.Ft)=30 kr, 1 bécsi font =0,56 kg, 1 lat=17,5 gramm, 1 öl fa=1,89 m³, 10 db gyertya = 1 font. A tiszték fizetése 1 évre szólt, havonta kapták meg.

A tiszték ebből a fizetésből és ellátmányból jól megélhettek, a lakást és az ellátmányt térítésmentesen kapták, a főzésért, a takarításért és a mosásért bejáró alkalmazottakat fizethettek. Azok a munkaképes invalidus katonák, akik az építőipar valamelyik ágazatában jártasak voltak, parancsnoki engedéllyel az intézményen belül napszámosként munkát vállalhattak az építkezésnél. Ezzel naponta 9 kr-t kereshettek, de ebből 3 kr-t a gazdasági hivatal ruhakoptatás címén levont. Városi munkaadónál az invalidusok semmiféle bérmunkát nem vállalhattak, nehogy a város részéről emiatt valami panaszra legyen ok.⁶¹

Mennyi zsoldot és ellátmányt adtak ki 1732-ben?

Hónap	Zsold		Kenyér fejadag	Só font,	Gyertya lat	Gyertya font	Tűzifa öl
	r.	Ft					
Január	1 138	14	20 635	617	3	189,7	98
Február	1 058	52,5	19 148	585	19	184,7	80
Március	1 530	11,5	21 260	634	22	164,2	56
Április	1 349	19	22 280	667	20	227,7	47,5
Május	1 291	12	21 910	661	19	99,2	33
Június	1 604	58,5	22 241	665	19	98	33
Július	1 409	3,2	23 402	705	4	77	44
Augusztus	1 428	6	24 737	746	31	81,2	45
Szeptember	1 771	44	25 086	759	14	181,3	40,5
Október	1 461	42	26 294	795	27	189,2	86,5
November	1 503	24	26 088	790	—	259,7	73,5
December	1 853	13	26 190	790	18	252	109,5
<i>Összesen</i>	17 401	—	279 621	8420	4	2004,1	746,5

Amint a zsold és a fejadag havi összegeinek változásaiból is látható,⁶² az élelmezési állomány létszáma fokozatosan emelkedett, s ez leginkább a férőhelyek számától, tehát az építkezés előrehaladásának az ütemétől függött. Másrészt számolni kellett az intézményből elszökött katonákkal, s ezek száma nem volt kevés. 1731 szeptemberében 18 invalidus szökött meg. Közülük csak négyet tudtak elfogni és visszahozni, a többinek nyoma veszett. Ugyanakkor a különböző ezredektől 24 invalidust vettek fel.⁶³ A különböző nemzetiségű, nyelvű, rangú, rendfokozatú és korú rokkantak igen rosszul viselték el a katonai fegyelmet, az alá- és fölérendeltség, valamint a belső szolgálat kialakított előírásait, szabályait, egyáltalán a helyőrségekben is szokásos foglalkoztatást és napirendet, ezért a fegyelmezés megszervezése nem kis gondot okozott a parancsnokságnak. Bizonyos réteg körében előfordult veszekedés, követelődés, feslettség, kurvázkodás, részegeskedés, istenkáromlás, szolgálatmegtagadás és szökés is.⁶⁴

Előírta a szolgálati utasítás és a rendtartás, hogy a Pesti Invalidus Ház belső szolgálatra alkalmas katonaságát naponta — ha csak csekély mértékben is — katonai gyakorlatokkal kell foglalkoztatni. A katonai állománynak esküt kell tennie, emlékeztetve arra, hogy továbbra is katonai igazságszolgáltatás alatt maradnak, mindenféle kihágásuk büntetést von maga után. Kisebb egységenként alaki képzés, zártrendi gyakorlat, őrszolgálat, ruházat- és felszereléskarbantartás, a körlet tisztán tartása napirenden szerepelt. Több helyen állítottak fel őrséget, a főbejárati őrszobán

61 KA Inv. uo. 16. §

62 KA Inv. 1733. Nr. 123. f. 46—47. Extract. Pest, den 17. April. 1733.

63 KA Inv. 1731. Nr 346. f. 4. Tabella...

64 KA Inv. 1732. Nr 15. f. 1—2. Wien, den 20. Jänner 1732.

15 főnyi őrséget (1 tizedes, 1 vicetizedes, 1 dobos, 12 közkatona), a másik két bejáratnál kisebb őrséget tartottak 24 óránként felváltva. A parancsnoki iroda, a gazdasági hivatal, a betegszobák és a raktárak mellett kettős órálló teljesített szolgálatot. Rendszeresen indítottak éjszakai őrzőjáratot a hatalmas építkezési területen és a környező utcákon. Mivel az építkezésen nagy mennyiségű építőanyag (épületkő, téglák, épületfa, mész, gipsz, homok, kavics, vas- és fémanyag, festék stb.) volt felhalmozva, továbbá az építőmesterek, a kőfaragók, az ácsok, az asztalosok, a lakatosok, a kovácsok, a kályhások, a mennyezetburkolók, a cső- és vízvezeték szerelők, a festők és a mázoló anyag- és szerszámraktárai voltak elhelyezve, ezeknek biztonságos őrizetét is katonai szolgálatban látták el. Katonák kísérték a szállítmányokat, a dunai hajókat, a tutajokat a kikötőbe, majd onnan a szekereket, amelyek a szükséges anyagokat vagy az intézmény ellátmányát szállították. Ez utóbbi munkálatok irányítása végett 1733-ban egy élelmezési tisztet vettek fel, aki az Althann-drágonyos ezredtől nyert áthelyezést: név szerint Johann Andreas Schmiedt hadnagyot évi 150 r. Ft fizetéssel, napi 3 fejadag kenyér, évi 30 font só, 60 font gyertya és 9 öl tűzifaellátmánnyal.⁶⁵

A Széchényi-alapító levél előírása szerint rendszeres napi elfoglaltságot jelentett az istentiszteleten való részvétel. Reggel háromnegyed 7-kor dobpergéssel adtak jelet a teljes felszerelésben történő sorakozásra. Századonként egy-egy tiszt vezetésével mentek a templomba. Délutánonként 2 órakor a személyzet másik fele indult a templomba misére. Vasárnaponként prédikációt is hallgattak, hogy „a gyakran bűnökben, gonoszságokban és rossz szokásokban megrögzött katonáknak Isten igéit hirdessék és őket az erényre, a jó erkölcsökre intsek”.⁶⁶

Az 1733-ban kibővített rendtartás előírta, hogy különösen nagy gondot fordítsanak a tisztaság fenntartására az egész körletben, különösen ahol az építkezés során az építők bemocskolják vagy beszennyezik a folyosókat és a lépcsőket. A porkoláb naponta vizsgálja meg az intézmény összes helyiségét, főként az illemhelyeket, a folyosókat, a lépcsőket, az őrszobákat és a négy udvart, s ahol rendetlenséget és szemetet talál, azonnal hozassa rendbe a fogságra vetett emberekkel, a hanyagokat pedig büntesse meg, vagy vesse fogságra.⁶⁷ Elrendelték azt is, hogy az asszonyok szoktassák tisztaságra gyermeküket, ha kell, büntessék is meg őket. Az asszonyok feladata volt az is, hogy minden szobában 8 naponként lemosják a padokat, az asztalokat, az ajtókat, az ablakokat, a tűzhelyet, a főzőhelyet pedig naponta súrolják le és állandóan tartsák tisztán, nehogy ártsen az egészségnek.⁶⁸

Századonként és szálláskörletenként az altisztek vigyáztak arra, hogy a berendezési tárgyak épségben maradjanak. Aki ezekben kárt okozott, zsoldjából az értéket levonták. Ha a tettest nem találták, az egész közösséget kötelezték kártérítésre, sőt büntetést is kaptak.⁶⁹ Voltak olyan személyek az állományban, akik italozás és szerencsejátékok során ruházati és felszerelési tárgyaikat is eladták, noha szigorú előírás volt, hogy a kockajáték és minden más szerencsejáték tilos. Hasonlóan megtiltották a kártyázást is az őrszobában, a szobákban, a kintinban, az intézmény egész területén, sőt a városi kocsmákban, vagy egyéb eldugott helyeken is. A rendbontókkal és a tilalom megszegőivel szemben szigorú büntetéseket szabtak ki (zsold-, élelem-elvonás, zárka, a szabadság és kimenő elvonása stb.). E tekintetben mégis bizonyos mértéket kellett tartani: a megbotozástól és a puskahordozástól az invalidusokat megkímélték. Ha nagyobb bűntények fordultak elő, azokat alapos kivizsgálás után jegyzőkönyvvel együtt ítélethozatalra az udvari Commissióhoz kellett beküldeni.⁷⁰

65 KA Inv. 1733. Nr 128. f. 9—15.

66 KA Inv. no. f. 15—17.

67 KA Inv. no. f. 18.

68 KA Inv. no. f. 18., 6—8. §

69 KA Inv. no. f. 19., 10—12. §

70 KA Inv. no. 24. § Önálló pallosjoggal az udvari Commissio rendelkezett. de a magyar királyi fiskus neve alatt! (Sub nomine Fiscii Regii.)

Noha életfogytiglani ellátásra szolt az intézménybe való felvétel, mégis előfordult, hogy néhányan leszerelésüket és elbocsátásukat kérték. Ez esetben hiteles igazolványt kellett hozni arról, hogy valamely város, község vagy földesúr állandó letelepedést, megélhetést és ellátást biztosít a rokkant személy részére és ezért felelősséget is vállal. Ha valaki a szükséges hatósági iratokat előre be tudta szerezni, elbocsátó levelet kaphatott. Ilyen lehetősége volt pl. Gottfried Wiesner közkatónának, aki 1732. május 9-én a Hohenzollern vértés ezredtől érkezett a Pesti Invalidus Házba. Belépésekor az ezrednél megtakarított 114 r.Ft 24 kr pénzt is átadta megőrzésre az intézmény pénztárának. Tábori szolgálatra még továbbra is alkalmatlan volt ugyan, de közel másfél év után már nem akart katonai kötelékben az invalidusok kenyerén élni. Kérvényét Hohenhau ezredes felterjesztette az udvari Commissio soros elnökéhez, gr. Caspar von Cordua hadbiztos-ezredeshez, aki 1733. szeptember 9-én engedélyezte Wiesner leszerelését bizonyos elszámolási feltételek mellett.

A hivatalos elszámolás szerint 500 napra szóló ellátása 64 r.Ft 32 kr-ba került a ruházattal és a felszereléssel együtt. Ezt egyszerűen levonták a megtakarított pénzből, s így maradt még 49 r.Ft 52 kr készpénze is, amelyet Fuchs hadbiztostól kézhez vett. Ebből vehetett egy fogatos lovat, csészát s akár 500 km-es utat is vállalhatott hazáig, nem kellett koldulnia.⁷¹

Kedvezően alakult Conrad Stahl rokkant közkatona sorsa is. Korábban a Cordua vértés ezredben szolgált, lába megbénult, 1730-ban vették fel a Pesti Invalidus Ház állományába. Felesége és gyermekei a bajor főhercegi székvárosban, Bambergben éltek, ahol ő udvari kötélverő-mester volt, bevonulása óta a feleség gyakorolta a mesterséget. A városi tanácshoz fordult férje leszerelése érdekében. A városi tanács felterjesztést intézett az Udvari Haditanácshoz Stahl elbocsátása érdekében. Igazolva illetőségét, városi polgárjogát, hogy lakása, ellátása, sőt udvari foglalkoztatása biztosítva van, családjá is hazavárja. Kötelezettséget vállalt a város arra, hogy foglalkozását továbbra is gyakorolhatja az udvarnál, sőt megélhetését és ellátását életfogytiglan biztosítja, nem kell szegénységben élnie.⁷² A hadbiztossági intézkedés alapján Fuchs hadbiztos elvégezte az elszámolást, a leszerelést, kiadta az elbocsátólevelet. Stahl elmegetett haza.

Akik előtt viszont nem volt ilyen lehetőség, s ráadásul még iszákosságra is adták magukat, elég könnyelműen vállalták a szökés kockázatát is. Ez lassan a legsúlyosabb gondok egyikévé vált a Pesti Invalidus Házban. Hohenhau ezredes 1733 áprilisi jelentése arra utalt, hogy az egyes ezredeknél többen csak azért vétették fel magukat az intézménybe, hogy onnan minél előbb haza szökjének, hiszen valamennyien külföldi honosok voltak.⁷³ Az udvari Commissio éppen ezért szigorúan előírta az új szolgálati utasításban, hogy a kötelező szemléket évente kétszer — május és november hónapban — tartsák meg. Az eskütételnél magas rangú tiszt olvassa fel az eskü szövegét, amelybe bele kell iktatni a szökés tilalmát. Az említett utasítás 31. §-a a többszöri visszaeső szökevény esetében még a halálbüntetést is kilátásba helyezte: „Aki a Pesti Invalidus Házból elszökött, de elfogták, vasban és bilincsben börtönbe kell zárni, magasabb parancsnoksági ítélet szerint legyen büntetve. Ha azonban már többször is kereket oldott, elfogása esetén netán legyen felakasztva”.⁷⁴

Amint említettük már, az udvari Commissio 1732. április 27-én szerződést kötött a pesti Irgalmas Rend Káptalanjával a Pesti Invalidus Ház rokkantjainak és személyzetének betegellátásáról és lelkipásztori gondozásáról. Mivel az építtetők és a kivitelezők akkor még 4 000 főnyi személyi állománnyal számoltak, szükségessé vált az

71 KA Inv. 1733. Nr 285. f. 2—3. Abrechnung. L. az 5. sz. melléklet anyagát! Az elbocsátólevelet Hohenhau ezredes írta alá.

72 KA Inv. 1731. Nr. 426. f. 2—3. „Wir Bürgermeister und Rath der Kaiserlichen Hochfürstlichen Residenz-Stadt Bamberg urkunden... unter hiervor gedruckten unseren Mittlern Stadt-Rats-Insiegel ertheilen wollen. Signatum, Bamberg, den 23-ten November 1731.”

73 KA Inv. 1733. Nr 128. f. 7—11. Monats-Tabelle.

74 KA Inv. 1733. uo. 31. § Ilyen esetről nincsenek adataink.

irgalmasrendiek intézményen belüli elhelyezése és tevékenységük részletezése. A vonatkozó szerződés 17 cikkelyben határozta meg az igényeket és a követelményeket.⁷⁵ Az atyák a prédikáció kivételével vállalták az összes lelkesi teendők ellátását. Szükségük volt azonban az intézményen belüli papi lakásokra, állandó biztonságot és rendelkezési jogot nyújtó rezidenciára. Legyenek függetlenek a katonai parancsnokságtól, csak a rendi provinciálistól fűggenek! A rendi lakosztály előtt legyen várószoba, ahol a járó beteget fogadhatják és elláthatják. Vállalják a már létesülő gyógyszerár kezelését is, ha a gyógyszerbeszerzést továbbra is biztosítja a budai katonai gyógyszerár az intézmény részére. Legyenek ellátva tűzifával és gyertyával, kapjanak takarítót! Naponta két misét mondanak, az egyiket a kis házikópólnában, a másikat a már épülő invalidus templomban, hogy azokon az egész személyi állomány megjelenjen.

1733 április elején Pesti Invalidus Ház déli épületszárnyának első emeleti részébe beköltözött az Irgalmas Rend P. Ernestus Herbst vicarius vezetésével, hat rendtársával együtt szerzetesi konventet alkotva, s azonnal megkezdte működését. Herbst atya már április 17-én kimutatást készített a katonai állományról. Jelentése szerint 830 katonai állományú invalidus volt elhelyezve az intézményben. Ebből szolgálatra alkalmas 629, alkalmatlan 136 fő, ebből fekvő beteg 35, külső munkára volt vezényelve 65 invalidus. Jelezte, hogy nem elég két betegszoba, mert a fertőző betegeteket is el kellene különíteni a könnyebb betegetektől. Mivel a súlyosabb betegségeket az atyák nem tudják gyógyítani, továbbra is szükség van Marco dr. munkájára.⁷⁶

Martinelli tervei alapján ez év folyamán készült el egy nagyobb kenyérsütőde két kemencével, három kamrával, raktárakkal és egy konyhával. Létesítettek egy lóistállót 4 ló részére, újabb kutakat fúrtak és vízvezetékeket szereltek be. Az építkezési területen már 5 tégláégető működött.⁷⁷ Martinelli elkészítette annak a főcsatornának a tervét is, amely hasonlított volna a bécsi Kis-Duna-csatorna méreteihez s az intézményt összekötötte volna a Dunával. Az udvari Commissio azonban Martinelli egyszerű tervét adott körülmények között (a lengyel örökösödési háború kezdete) nem tartotta kivihetőnek, pedig ez a fejlődésnek új távlatait nyithatta volna meg.⁷⁸

1734-ben még nagyobb erővel folyt az építkezés különösen az épület főhomlokzati részében, az udvari templomtraktusban, ahol már a templomtorony is elkészült. Kettővel gyarapítani kellett a rokkantak számára szolgáló nagyteremk számát is, mert a személyi állomány száma ez év augusztusában már 1 125 főnyire emelkedett. Ebből katona állományú 879 fő volt, 123 feleség és ugyancsak 123 gyermek. Már 5 századba osztották be az állományt. A tisztikarban is változások történtek: Fuchs helyett Johann Paul Voss von Ehrenfels hadbiztost bízta meg a Budai Hadbiztosság az intézmény hadbiztosi feladataival.

*A parancsnoki törzs 1734-ben*⁷⁹

Franz Leopold von Hohenhau ezredes, parancsnok,
Herrmann Freiherr von Rump főstrázsamester (örnagy),
Ignati Franz Harrer hadbíró,
Johann Adam Rossmarin vicestrázsamester,
Georg Kugler porkoláb (segédeivel),
Johann Joseph Dietschin hadnagy,
Simon Schmiedt hadnagy, élelmezési tiszt,
Simon Weigl vicestrázsamester

75 KA Inv. 1732. Nr 120. f. 3—17. Wien, den 27. April 1732.

76 KA Inv. 1733. Nr 128. f. 47—50. Dienst-Extract...

77 KA Inv. 1733. Nr 128. f. 43—44. Projekt über Anlagung...

78 KA Inv. 1733. Nr 187. f. 1—4. Wien den 24. Juni 1733.

79 KA Inv. 1734. Nr 400 f. 1v—23. Monats-Tabelle...

Az 5 század közül ez esetben a Rump-féle század szerepelt a legnagyobb létszámmal, 192 katona, 20 feleség és 26 gyermek tartozott hozzá. Innen a hónap folyamán csak 1 katona dezertált, 1 pedig meghalt. Ugyanakkor összesen 11-en szöktek meg, és öten haltak meg. A Rump-századhoz 1 főhadnagy, 1 hadnagy, 1 zászlós, 1 strázsamester, 1 vicesztrázsamester, 1 élelmezési altiszt, 4 tizedes, 2 dobos, 4 vicetizedes és 174 legény, valamint 1 templomszolga tartozott. Ez a század 1734. augusztus 1-jétől 20-áig a szegedi várparancsnoksághoz volt vezényelve szolgálattételre.⁸⁰ A Rump-századdal egyidejűleg Rackh kapitány századának felét is Szegedre vezényelték, ahol nehéz sáncmunkán foglalkoztatták őket. A legénység erre az időre kétszeres napi zsoldot és élelmezési adagot kapott.

Zsold és élelemellátmány 1734 augusztusában

Egységek	Zsold		Kenyér- fejadag	Só	
	r. Ft	kr		font	lat
Törzs	234	54	652	12	5
Ezredesi század	325	24	5 940	179	30
Rump százada	337	2	6 060	121	13,3
De Henny százada	342	—	6 168	189	10
Rack százada	319	12	5 587	105	28,3
Dornhoffer százada	255	13	4 650	142	29,3
<i>Összesen:</i>	1813	45	29 057	755	20
Pest—Pilis—Solt vármegyéből és a Jász Kerületből 5 rab a borbönből építkezésen	—	—	155	—	—
<i>Ezzel együtt:</i>	1813	45	29 212	755	20

Az idézett kimutatás századonként név szerint is számot adott a létszám növekedéséről, fogyásáról és a lefokozottakról is. Ebben a hónapban a különböző ezredektől 19 invalidus érkezett, viszont 18-cal fogyott a létszám. Az altisztek közül 22 katonát fokoztak le, valamennyiüket a Szegedre vezényelt két századból. Bizonyos, hogy az invalidusokat erejüket meghaladó, nehéz sáncmunkára fogták Szegeden, s mivel ezt sokan nem bírták s megtagadták, büntetésül őket lefokozták.

Itt tett jelentést Hohenhau ezredes arról is, hogy egy 36 éves gránátos, aki korábban a Württemberg-gyalogezredtől került a Pesti Invalidus Ház állományába, név szerint Johann Georg Miller, már kétszer is dezertált a szerinte szokatlanul kemény bánásmód miatt. Útközben azonban Visegrádnál elfogták és visszakísérték. Ismételt kihallgatása során elmondta, hogy napról-napra rosszabbul van, a jobb válla el van törve, rendesen menni sem tud, Marco dr. a munkára mégis alkalmasnak minősítette. Ő azonban a büntetők munkában nem tudja magát tartani, ezért kéri tehát végleges elbocsátását az állományból. A parancsnokság végül is elengedte, de mint dezertórt tartotta nyilván.

Ezt a korábban sokféle hatalmaskodáshoz, erőszakhoz hozzászókött, igen kemény, de ugyanakkor nehezen fegyelmezhető katonaságot a Pesti Invalidus Ház parancsnoksága és a Budai Hadbiztosság szívesen alkalmazta mind a földesúri, mind a hadiadó behajtására a Jászkun Kerületben, ahol 1735-ben a hadiadó összege meghaladta

80 KA Inv. 1734. uo.

a 37 000 r.Ft-ot, a földesúri adó pedig 34 700 r.Ft-ra emelkedett. Amikor valamelyik jászkunsági város, vagy község a meghatározott időre nem tudta teljesíteni, vagy éppen elhalasztotta az adóbefizetést, a földesúri tisztek kérésére a Pesti Invalidus Ház parancsnoksága adóvégrehajtó különítményt rendelt ki a helységbe, ahol elsősorban a bírakat és a tanácsok előljáróit vonták felelősségre az adófizetés halogatása miatt.⁸¹ Több esztendőben előfordult, hogy egyszerre 50 főből álló fegyveres különítményt vezényeltek ki adóbehajtásra, s ilyenkor 15—20 kocsit kellett értékük küldeni Pestre ingyen fuvarban. Az érintett városok, vagy községek néha heteken át kénytelenek voltak a végrehajtók élelmezését is vállalni.⁸²

A szervezeti és intézményi fejlődés korlátai

A Pesti Invalidus Ház földesúri tevékenysége a földesúri tisztek hatalmaskodása és visszaélései révén már távolról sem állt összhangban Széchenyi György esztergomi érsek alapító levelének jótékonyági és emberbaráti előírásaival. Emellett az intézmény gazdasági érdekei is sok vonatkozásban ellentétben álltak a Budai Hadbiztoság érdekeivel. Minél nagyobb méretű volt az országban elhelyezett katonaság eltartásának, beszállásolásának és csapatszállításának a terhe, annál nehezebbé vált a földesúri adó behajtása a jászkunsági adófizetők körében.

Voss von Ehrenfels hadbiztos 1735. október 23-án utasítást kapott az udvari Com-missiótól, amely ugyanezt megküldte Johann Caspar von Hueber budai hadbiztos-parancsnoknak is, hogy az együttműködés az eddiginél legyen jobb, pontosabb és sokoldalúbb mind a katonai rendtartás és ellátás, mind a gazdálkodás és a nyilván-tartás területén.⁸³ Havonta készítsen pontos kimutatást az intézmény egész gazdálkodási ügyviteléről, pénztárforgalmáról, minden bevételi és kiadási tételről hiteles bizonylatok készüljenek, hogy azok áttekinthetőek és ellenőrizhetőek legyenek. Állandóan ellenőrizze Gabriel Jäger számadásvezető könyvelőmunkáját, nehogy tévedések vagy hibák forduljanak elő a felszerelés és az élelmezés kiosztásában és nyilván-tartásában. Ellenőrizze a Martinelli vezette építkezés anyag- és áruforgalmát, a munkabéreket, szorosan működjék együtt Gergetits budai építészeti felügyelővel! Tartsa nyilván és különítse el a Jászkun Kerületben behajtott kétféle adót, a földesúri árenda, valamint a hadiadó befizetéseit! Itt kapott felhívást, hogy — bár a bizalom iránta mind az udvari Commissionál, mind Hohenhau ezredesnél megvan — biztosítéskül helyezzen le 3 000 r.Ft óvadékot. Emlékeztette az idézett utasítás, hogy hadbiztosi munkájáért évente 300 r.Ft fizetést kap.⁸⁴ Ezekben az években is fokozatosan emelkedett a személyi állomány létszáma, ami azt mutatja, hogy az intézményre igen nagy szükség volt.

81 KA Inv. 1735. Nr 34. f. 28. „In pluribus etiam Pagis in his Districtibus Jassicum et Cumanorum... Executio ex Domo Invalidorum miseris Contribuentis in collo haeret, sed cum parvo fructu...”

82 KA Inv. 1737. Nr 54. f. 4. Instructio quae ex mandato Excelsae Commissionis Aulicae in negotiis Domus Pestiensis Invalidorum Militum deputatae, qua Dominium Terrestre in Districtibus Jassicum et utriusque Cumanorum respicientes.

83 KA Inv. 1735. Nr 280. f. 1—4. Instruction vor den Herren Feldkrieger-Commissarium Hueber wegen der anvertrauthen Oeconomiae und Wirtschafts-Besorgung in dem Pesterischen Invaliden Haus.

84 KA Inv. no. „...gegen der zu Commissions-Händen einzulegen versicherten Caution pro 3000 Rh G...” Wien, den 23. Oktober 1735.

*Személyi állomány 1736 áprilisában*⁸⁵

Egység	Katona	Feleség	Leány	Fiú	Összes
Törzs	8	—	—	—	8
Ezredesi század	193	23	5	9	230
Rump százada	176	23	6	9	214
De Henny százada	188	23	10	7	228
Rackh százada	191	34	7	15	247
Dornhoffer százada	190	25	8	6	229
Sachs-század	174	6	2	3	185
<i>Összesen: 6 század,</i>	1120	134	38	49	1341

1736. április 26-án szemlét tartottak az intézmény udvarán. A személyi állományból 36 katona volt betegállományban, négyen teljesen felgyógyulva eredeti ezredükhöz tértek vissza. A szolgálati jelentésben kitértek arra, hogy a századoknál szükség volna még élelmezési tisztekre. Sokféle más fogyatékosra is hivatkoztak: Rackh kapitány az év március 25-én meghalt, „századának mindedig nincs hasonló rangú parancsnoka, a 6. század parancsnoki állása is üres. Főhadnagy látja el a 3. század parancsnoki tisztségét is, mert Henny kapitány valójában nem alkalmas tiszt, teljesen elzüllött. Már három éve zavarosan viselkedik, éjjel magának főz, korán reggel egy cédulát helyez ajtaja külsejére, mindent feljegyez rá, amit magának akar. A cédula mellé teszi a pénzt is. Makacszkodásában úgyszólván búskomor melankóliában szenved. Időnként Dietschin hadnagy is eszeveszett, elmezavarban van. Ezeket valahogyan el kellene különíteni, szobáikat más tiszteknek kellene kiadni, mert így is kevés tiszti lakás van”.⁸⁶ Az állománynál ekkor 17 tiszt és 72 altiszt volt. Az Irgalmas Rend konventje és rendelője is több helyet elfoglalt. Berendezték és felszerelték az önálló gyógyszerterát és annak raktárát is. Az intézmény betegrészlégének vezetője ez időben Pater Basilius Fiala vicarius volt.

Időközben a hatalmas épületkomplexumnak nemcsak a Városház utcai háromemeletes főhomlokzati része és utcai szárnyai, hanem az oldalszárnyai is felépültek, ez utóbbiak azonban csak a második emeletig, a keleti épületszárny a városfal felé eső részen pedig csak az első emeletig. Így a négyudvaros építmény jóval kibővült, sőt az udvari középszárnyak is tető alá kerültek, de az udvari középtraktusban a lépcsőházak építése nagyon lassan haladt, ezért csak a földszinti részek voltak beköltözhetőek. A háborús kiadások óriási mértékű növekedése miatt az udvari Commissio — annak ellenére, hogy az erre a célra felhalmozódott pénz a bécsi Stadt-Banco-Obligation-nál rendelkezésre állhatott volna — haditanácsi rendelet alapján építkezési célokra már csak kisebb összegeket utalt át a Pesti Invalidus Ház házipénztárának. Pedig a rokkantak száma ezekben az években is állandóan gyarapodott, kérévényeik felhalmozódtak a hadbiztosságon.

Az országos pestisjárvány gyászos körülményei között, amikor nemcsak a termelőmunka esett vissza, s a Jászkun Kerület lakosságának adó- és teherbíró képessége is csökkent, hanem a törökellenes balkáni vesztes háború költségei is ugrásszerűen emelkedtek, az Udvari Kamara ismét rászorult a most már az Universal-Bankalitát

⁸⁵ KA Inv. 1736. Nr 247. f. 1—6. Spezifikation über die in dem allhiesigen kaiserlichen Militär-Invaliden-Haus bei Pest. Dato den 26. April 1736. befindten Weiber, Kinder mit Tauf- und Zunahmen betreffenden. — Gehorsamste Relation über die in dem Kaiserlichen Militär-Invaliden-Haus zu Pest unter Commando des Herren Obristen von Hohenhau stehende Invalide-Mannscharft, wie starck sich selbe bei der den 26. April 1736. gehaltenen Haupt-Mustering effective befunden haben.

⁸⁶ KA Inv. 1736. no. f. 5v Gehorsamste Relation... Henny kapitány és Dietschin hadnagy még két évig beosztásban maradtak.

bankbetétjén elhelyezett invalidus-alap pénzére. 1739. március 18-án egy adóskötelezvényt állított ki 40 000 r.Ft-tól, amely összeget a Pesti Invalidus Ház ügyeire rendelt Udvari Commissio elnökével, gr. Johann Franz von Nesselrode főhadbiztossal történt előzetes megbeszélés értelmében az Udvari Commissio átutalt az Udvari Kamara pénztára részére úgy, hogy ezt az összeget, kölcsönként, évi 6%-os kamat mellett, a kamarai pénztár átvegye az Universal-Bankalitát letéti számlájáról. Ennek a kölcsönnek a biztosítására a kölcsön visszafizetéséig az Udvari Kamara lekötötte a magyarországi sójő védelmek egy részét.⁸⁷

Hozzávetően éppen ennyi összegre lett volna szükség ahhoz, hogy a Pesti Invalidus Ház építkezése az előző évekéhez hasonló ütemben folytatódjék, mert az évente beérkező földesúri árenda összegeit főként a személyi állomány ellátására és az intézmény fenntartására kellett fordítani, s mindez egyre költségesebbé vált. Hazai körökben nem lehetett felfogni — s még Martinelli sem tudott erről a titkos pénzügyi áttételről —, hogy e nehéz években miért lassítják le az építkezés ütemét, s az Udvari Commissio miért utal át egyre kevesebb összeget az építkezés folytatására.

*Személyi állomány 1739 júniusában*⁸⁸

Egység	Katona	Feleség	Gyermek	Összes
Törzs	8	—	—	8
Ezredesi század	155	20	12	187
Főstrázsamesteri század	150	21	13	184
Henny kapitány százada	147	16	14	177
Zott kapitány százada	149	33	19	201
Beischlag kapitány százada	136	21	9	166
Burian kapitány százada	137	15	20	172
Gometz kapitány százada	83	11	3	97
<i>Összesen: törzs és 7 század</i>	965	137	90	1192

Tárgyalt időszakunkban az intézmény személyi állománya tovább már nem is emelkedett. A parancsnokság — egyetértve az építésvezetőséggel — inkább csak arra törekedett, hogy a meglévő állomány elhelyezése és ellátása elfogadható legyen, hogy a különféle fertőző betegek elkülönítését megoldhassák, hogy a három kórterem, az önálló gyógyszerár, a szükséges melléképületek és raktárak a fokozódó igények szerint jól megfeleljenek rendeltetésüknek.

Ezekben az években a szolgálatra alkalmas állományból kisebb különítményeket már nemcsak a jászkunsági földesúri árenda és a hadiadó behajtására vettek igénybe, hanem, részben a katonai fegyelem és a szolgálat erősítése érdekében, részben a más helyőrségek táborokba vonult katonáinak pótlására is, több helységbe invalidusokat vezényeltek. Így 1739-ben a 965 főnyi katonai állományból Budára 410, Nagyváradra 144, Szolnokra 63, Bajára 50, Székesfehérvárra 39 és Csepel-szigetre 29 invalidust helyeztek ki hosszabb-rövidebb ideig tartó szolgálattételre. Ennek a 735 főnyi kihelyezett katonai állománynak élelmezését — általában kétszeres zsolddal és fejadaggal elszámolva — továbbra is a Pesti Invalidus Ház pénztárának kellett biztosítania.

Érdeemes volna alaposan utána nézni és ezredenként megvizsgálni, 1739-ben és a következő években az ország területén állomásozó császári-királyi ezredektől időn-

⁸⁷ HFHKA Ung. 1739. rote Nr 732. f. 504—07. Kaiserliche Schuldverschreibung pro 40 000 Rheinische Gulden, welche von dem Pesterischen Invaliden Haus antizipieret worden, mehr diesfalls an die Bankalitát unterm 28. Martii. Wien, den 18. März 1739.

⁸⁸ KA Inv. 1739. Nr 257. f. 1—2., 22. Ez időben Hohenhan ezredes más beosztásba kerülhetett, mert az intézmény parancsnoki tiszttségét az időközben már ezredessé kinevezett br. Herrmann von Rump látta el.

ként mekkora összegek érkeztek be az udvari Commissio, illetve a Pesti Invalidus Ház pénztárába az invalidus-alapra. Volt pl. egy ezredesi hagyaték is. Nesselrode főhadbiztos felesége, Maria Ludovica von Viermondtn grófnő végrendeleti alapítványának 2 000 r. Ft-os kamatját (4%-kal számolva) a Pesti Invalidus Ház betegellátására hagyományozta.⁸⁹ Több kisebb összegű átutalás is történt, de összesítő kimutatás ezekről az évekről nem áll rendelkezésünkre, illetve mindez további kutatómunkát igényel.⁹⁰

Amikor 1740. december 16-án a porosz hadsereg betört Sziléziába, s megindult az osztrák örökösödési háború, egyre reménytelenebbé vált az intézmény továbbépítésének az ügye. Martinelli 1741 áprilisában a Nesselrode-hoz címzett jelentésében és javaslatában még három nagy invalidus-terem építéséhez való hozzájárulást kért. Mivel ezek félig már készen állottak, csupán belső munkálataik és berendezésük hiányzott, Martinelli az engedélyt megkapta, de további bővítésre vonatkozó terveinek kivitelezésére már nem jutott pénzküitalás. Ugyanakkor Nesselrode újabb, módosított szervezeti szabályzatot küldött meg az intézmény katonai parancsnokának, br. Rump ezredesnek. Ez a szabályzat azonban kevés új elemet tartalmaz, inkább az eddig elért eredmények összességét kívánta nyújtani, mintegy jelezve, hogy az építkezés további bővítésére pénz hiányában egyelőre nem lehet számítani. A parancsnokság az 1741 áprilisi helyzetnek megfelelő létszámot tekintse tartósnak. A személyi állományt már csak a fogyás (felgyógyulás, dezertálás és halálozás) arányában lehet növelni.

1741. május 14-én — hosszú, 12 évi szünet után — megnyílt a pozsonyi országgyűlés. Ettől fogva az udvari Commissio kiváltképpen arra törekedett, hogy a Pesti Invalidus Ház intézményi földesúri honosítását, a hazai földbirtokosok körébe való befogadását, a Jászkun Kerületet illető „örökös földesúri tulajdonjogát”, sőt önálló pallosjogát is elismertesse és becikkelyeztesse az országgyűléssel. Ennek érdekében két terjedelmes memorandumot szerkesztett a Pesti Invalidus Ház létrejöttéről, intézményesítéséről és jótékonyági tevékenységéről, kihangsúlyozván főként az elért eredményeket, ugyanakkor utalt a még tovább is elvárható lehetőségekre is.⁹¹

A két emlékirat és tájékoztatás 1741. augusztus 14-én a Magyar Kancellária útján került az országgyűlés előkészítő bizottságához a felirati előterjesztés mellékleteként.⁹² A súlyos háborús körülmények miatt azonban a feliratot nem tűzték napirendre az országgyűlésen. Érdekes azonban a felirat indokolásának néhány megállapítására figyelmet fordítani, mert szerzői láthatóan arra törekedtek, hogy a lehető legkedvezőbb színben tüntessék fel a Pesti Invalidus Ház jótékony tevékenységét, amely valóban a legnagyobb elismerésre lett volna érdemes — kivéven a földesúri tevékenységét. Néhány ferdtítése azonban nem állja meg helyét szó szerinti értelmezésben, mert az intézmény nem csak „a Magyar Királyság nyereségére lett felajánlva a többi jótétemények között”, különösen úgy nem, hogy az intézményben „a magyar nemzet katonái, tisztjei vagy közkatonái ott gondozásban részesülnek és ebből megélhetést és előnyt húznak”.⁹³

Nos, a hadbiztonsi jelentések sorozatában néhány névsoros kimutatást átvizsgálva, kitűnik, hogy magyar nevű tiszt egyáltalán nem, közlegény is csak elvétve szerepel

⁸⁹ KA Inv. 1739. Nr 285. f. 1—7. Gräfin Maria Ludovica von Viermondtn továbbá: KA Inv. 1740. Nr 321. r. 1—36.

⁹⁰ KA Inv. 1741. Nr 111. f. 1—29. Extract aus einer Amts-Verordnung von mir General-Kriegs-Commissario Grafen von Nesselrode an den Herrn Feld-Kriegs-Commissarium Hueber. Wien, den 31. Martii 1741. Uo Nr 145. f. 1—3. Martinelli Baumeister nach seiner Retours von Pest seine Bau-Relation. Wien, den 30. April 1741.

⁹¹ HFHKA Ung. 1741. rote Nr 760. f. 272—87. Kurzer, jedoch eigentlicher *Entwurf und Nachricht* des Militar Invaliden Haus zu Pest. Pressburg, den 23. Juni 1741. A másik memorandum: KA Inv. 1741. Nr 230. f. 1—19. Wien, den 5. Juli 1741. Ugyanez megvan: HFHKA Ung. 1741. rote Nr 760. f. uo. Viennae Austrae, die 2. Julii 1741. Ex Commissione Regiae Aulicae. *Gründliche Deduktion...*

⁹² HFHKA Ung. 1741. rote Nr 760. f. 264. In reliquo Posonii, 14. August 1741. Gr. Dietrichstein mp., Gabriel Gyöngyösi mp. Wickardt.

⁹³ HFHKA no. f. 284. „...wie dann deren bereits verschiedene sowohl Offiziers, als Gemeine allda vorhanden und den Unterhalt geniessen”.

az intézmény személyi állományában.⁹⁴ Hiszen rokkantakat csaknem kizáróan az ország területén elhelyezett és eltartott császári-királyi ezredektől vettek fel. Az 1730-as években alakult magyar királyi ezredeket általában külföldön állomásoztatták, vagy vetették be, s ezeknek megrokkant közkatonái és tisztjei örültek, ha családjukhoz hazatérhettek, de nem is kérték felvételüket a pesti intézmény állományába. Ilyen módon ott semmiféle gondozásban vagy előnyben nem részesülhettek.

Természetesen az megállja helyét, s ezt a „rövidebb jelentés” is elismeri, hogy a Pesti Invalidus Ház megalapítását Széchényi György érseki alapítványa tette lehetővé még 1692-ben, s az alapítványtevő azt a magyar nemzet katonáinak is szentelte, de nem megalapozott azt állítani, hogy a magyar tisztek és közkatonák máris jelen voltak az intézményben és hogy élvezték az eltartást.⁹⁵ Ehhez még tovább kellene vizsgálni az 1741. évi és a következő évek hadbiztosi nyilvántartásait és jelentéseit is.

Azt is erősen meg kell kérdőjeleznünk, hogy a Jászkun Kerületből származó jövedelmek „csak az országban kerültek felhasználásra”, továbbá hogy Bécsből kezdettől fogva 1740-ig 603 218 r.Ft 45 kr-t küldtek a Pesti Invalidus Háznak, s mindezt a Magyar Királyságban használták fel.⁹⁶ Nyilvánvaló, hogy az invalidus-alap teljes összegét más célokra is felhasználták, sőt belőle az Udvari Kamara kölcsönt is átvett 6%-os kamatra. A jászkunsági földesúri adóbevételekből valóban fizették a Bécsben kinevezett földesúri tiszteket, de úgy, hogy fizetésüket a földesúri adóból vonták le, sőt a kerületek és a helyhatóságok választott tisztségviselőit maguk a mezővárosok és a községek fizették. Tétélesen bizonyítható ugyan az is, hogy néhány jászkunsági helységben a Pesti Invalidus Ház a 10 év folyamán mintegy 10 000 r.Ft-ot fordított vendégfogadó, templom, tisztviselői és katonatiszti lakások építtetésére, de hogyan? Ezeket a ráfordított pénzüsségeket minden esetben a befizetett földesúri adóból vonták le, nem is beszélve az ingyenmunkáról és fuvarról az építkezések során. Ezek a pénzüsségek tehát nem olyan jelentősek, kivált ha ahhoz viszonyítjuk, hogy a jászkunsági földesúri adó összege a 10 év folyamán nyugta szerint is kb. 340 000 r.Ft-ra rúgott, s ennek kb. 97%-át a Pesti Invalidus Ház közvetlen szükségleteire fordították.

Az udvari Commissionál bizonyosan jól ellenőrizhető pénzügyi nyilvántartás állt rendelkezésre a Bécsből a pesti építkezésre és a Pesti Invalidus Ház fenntartására, személyi állományának ellátására küldött 603 218 r.Ft 45 kr-ról⁹⁷, a valósághoz hozzátartozna azonban a mérleg másik oldala is, akár Bécsből, akár Pestről szemléljük a tényeket. Itt kellett volna közölni azt az összeget is, amely Széchényi érsek 1692. január 24-én kelt alapítványtétéle óta — tehát az azóta eltelt 48 év folyamán — a különböző forrásokból az invalidus-alapra felhalmozódott, s ez a kamatokkal együtt többszöröse lehetett a Pestre küldött összegnek. Egy 1745-ben készült nyilvántartás és elszámolás — amelyet a Wiener Stadt-Banco állított össze⁹⁸ — már 1 441 520 r.Ft 40 kr tőkéről és évi 80 831 r.Ft 2 kr kamatról szólt. S itt még nincs szó az Universal-Bankalitát pénzügyi nyilvántartásáról, s arról sem, hogy az udvari Commissionához és közvetlenül a Pesti Invalidus Ház pénztárához beérkezett, tehát az invalidus-alaphoz csatolandó összegek évenkénti, vagy időszakos elszámolása és nyilvántartása hogyan történt meg. Erről mérleget kellene készíteni.

Kifejezetten az országgyűlés partfogásának megszerzését célozta a felterjesztésnek az a része is, amely a hazai nemesség megnyugtató véget jelezte, hogy a Pesti Invalidus Ház a kerületekben nem kíván várakat, erődítményeket építeni idegen katonaság elhelyezése céljából, következésképpen nem akar mintegy államot képezni

94 KA Inv. 1731. Nr 346. f. 7. Pl. a Dessewffy-huszárregimentből érkezett magyar huszár, Kiss János, akit elbocsátottak a Pesti Invalidus Házból, vagy az Ahrenberg-regimentből érkezett Kiss Sebestyén, aki dezertált.

95 HFHKA Ung. 1741. rote Nr 760. f. 285. § 6.

96 HFHKA uo.

97 HFHKA uo.

98 HFHKA Ung. 1745. rote Nr 794. f. 27—31. Inventarium, deren das Löbliche Institutum des Kaiserlichen Königlichen Militär Invaliden Hauses zu Pest betreffenden Kapitalien, Foundationen und übrigen Dokumenten bis ultro Decembris 1745. Kapitalien in Wiener Stadt-Banco. Summa-summarum: 1 441 520 R.G. Kr 40. Jährliche Interesse 80 831 Rh. G. Kr 2.

az államban.⁹⁹ Ezzel mintegy emlékeztetett arra, hogy 1728-ban az országgyűlés a Német Lovagrendnek ugyanilyen indoklással nem szavazta meg az indigenatus és az incolatus jogát. Végül van egy olyan része is a felterjesztésnek, amely kifejezetten a királynői jóindulat megnyerésére irányult: „Mi reméljük tehát a jelenleg uralkodó királyi felségtől, hogy honanyai szelidségből és jóságból, mintegy a kegyes dolgok legfelső védelmező és pártfogó asszonya, nem fogja megengedni, hogy az említett Jász-kun Kerület a Pesti Invalidus Háztól, amely ezen a birtokán természetbeni járandóságokat állít elő, hogy ezután azokat sokkal drágábban vásárolja meg, tőle elszakíttassanak. Hanem sokkal inkább mintegy biztos alapon meghagyassék a kerületekben visszavonhatatlanul, s mint tartós tulajdonban országgyűlésileg is megerősíttessék. Következésképpen a Pesti Invalidus Ház részére az indigenatus a legkegyelmesebben engedélyeztessék”.¹⁰⁰

A fentebb említett másik mellékelt memorandum — a „Rövidebb, ámbár igazi tervezet és híradás”¹⁰¹ — szintén sok érdekes anyagot tartalmazott az intézmény történetéről, de fejlesztésének távlati lehetőségeit túlbecsülte. Úgy tűnik, mintha az udvari Comissió nem mérte volna fel világosan, hogy az építkezés megtorpanását valójában a háborús kiadások rohamos megnövekedése okozta. Ezúttal is úgy tüntette fel, mintha a Pesti Invalidus Ház még mindig 4 000 ember befogadására épülne tovább, s mintha valóban várható volna, hogy az 1730-as évek elején még kilátásban lévőnek látszó, több milliós beruházási tőke az építkezés folytatásához hamarosan rendelkezésre állhatna, amint azt Martinelli maga is remélte.¹⁰²

Adott körülmények között ezt az irreálisnak bizonyult elvárást és reménykedést — persze — felfoghatjuk úgy is, mint az eredeti építkezési terv és a beruházási előirányzat megvalósításának rendkívül előzékeny sürgetését. A felterjesztés anyaga azonban az országgyűlésen nem került napirendre, annál inkább a szükséges haderő megajánlásának az ügye. A birodalom érdekei, illetve a Habsburg államrezon súlyos körülményei nem kínáltak kedvező lehetőségeket. A bekövetkezett háborús kiadások és a veszteségek miatt „a kegyes alapítvány” további fejlesztésére, az építkezés folytatására, beruházásaira vonatkozó elvárások és remények megtorpantak a realitások sorompóinál.

Ez az 1741. július 2-án készült memorandum azt is kiemelte, hogy a belső szolgálatra alkalmas invalidusokat szinte kezdettől fogva évente kivezenylik szolgálattételre a különböző helységekre, hogy ezzel a tábori szolgálatra alkalmas helyőrségi állományt hadiszolgálatba indíthassák.¹⁰³ „Hasonló módon történik a most kitört háború idején is, amikor a teljes rokkant legénység többször kivonult a helyőrségekre s ott a Pesti Invalidus Ház alapjából kapja az ellátást”.¹⁰⁴ S valóban, ez időben Budára 482 fő, Székesfehérvárra 77, Szolnokra 31, Csepel-szigetre 29, Bajára 19 és Vecsére 2 fő volt kivezenyelve szolgálatra. Ezeken kívül bányamunkára 6, földesúri és hadiadó-behajításra 50, templomi szolgálatra 1, iskolamesternek 1, óraórségre 1, betegszoba-ügyelőnek 6 főt osztottak be a személyi állományból, fogdában volt 9 személy a kimutatás szerint.¹⁰⁵

Összefoglalóan megállapítható, hogy a Pesti Invalidus Ház a tárgyalt időszakban megfelelt eredeti intézményi hivatásának, de földesúri joghatóságánál fogva már felelős intézménnyé vált. Továbbépítését és fejlesztését pedig lehetetlenné tették az osztrák örökösödési háború kiadásai és veszteségei, emberben és anyagban egyaránt.

99 HFHKA Ung. 1741. rote Nr 760 f. 286 v. „...consequenter keinen Staat im Staate zuformieren”.

100 HFHKA uo. „...wir hoffen also von seiner Zeit regierenden Königlichen Majestät, dass...”

101 HFHKA uo. Gründliche Deduktion...

102 KA Inv. 1741. Nr 145. f. 1—3. J. E. Martinelli Baumeister nach seiner Retours von Pest seine Bau-Relation. Wien, den 30. April 1741.

103 HFHKA Ung. 1741. rote Nr 760. f. 293. Offiziers-Wittiben. Deren verwaisten Kinder-Besorgung.

104 HFHKA Ung. uo.

105 Ka Inv. 1742. Nr 365. f. 1—30. Spezifikation...

MELLÉKLETEK

1. melléklet

A Magyarországon és csatolt részein tartózkodó ezredek hozzájárulása a Pesti Invalidus Ház ellátásához, 1728—1731

Az ezredek neve	Befizetett főösszegek	Ebből jutott 1730. XI. 1-től 1731. V. 31-ig
<i>Gyalogezredek</i>		
Pálffy Miklós	r. Ft kr 5 782 48	r. Ft kr 1 087 7
Alexander Württemberg	5 118 7	494 57
Franz B. Harrach	5 640 —	1 263 47
Maximilian Starhemberg	5 738 —	1 556 42
Bevern	5 929 11	890 8
Jung Daun	5 659 40	724 34
Marulli	5 980 53	1 055 8
Wilhelm Neipperg	5 615 —	760 27
Leopold Trautsohn (Fürstenbusch)	4 890 50	1 008 6
Franz Wallis (Erdélyben)	5 748 10	552 13
Alcaudette	6 169 42	309 38
Franz Lothringen	5 133 46	1 989 17
Ligneville (Erdélyben)	5 667 26	948 32
Lokstätt (Erdélyben)	5 923 42	564 56
Siegbert Heister (Erdélyben)	5 651 46	666 31
<i>Vértes ezredek</i>		
Pálffy János	4 302 —	213 42
Raimund Montecuccoli (Podstazky)	4 357 35	619 40
Darmstatt (Erdélyben)	4 429 16	3 252 21
Claudius Florimond Mercy	4 284 —	209 55
Caspar Cordua	4 766 15	3 226 58
Hautcy (Erdélyben)	4 424 36	272 37
Joh. Friedrich Veterani (Erdélyben)	4 287 39	212 48
Lanthiery	4 357 12	1 488 26
Offeln	4 483 22	298 45
Joh. Eugeni Savoy	4 416 42	218 11
Seher	4 434 —	508 43
Hohenzollern	4 394 —	199 3
J. Anton Lobkowitz	4 415 11	645 41
<i>Dragonjos ezredek</i>		
Alt. Württemberg	4 151 5	843 3
Gundacker Althann	4 117 22	535 16
Ferdinand Bayern	4 139 25	467 54
Jörgen de Tollet	4 203 35	1 587 16
Carl Liechtenstein	4 093 52	204 6
J. Joseph Khewenhüller (Erdélyben)	4 189 12	884 5
<i>Huszárezredek</i>		
Dessewffy István	2 624 30	996 59
Gabriel Splenyi (Zungenberg)	2 535 10	139 58
Összesen 36 ezred	172 055	30 897 42

Kriegsarchiv, Wien, Invalidenamt, 1731. Nr 369. f. 1—5. Pro Nota Nr 1—2. Die in Königreich Ungarn et partibus annexis stehende Regimenter haben von 3 vorigen Jahren á conto der 1728—29, und bis Ende Okt. 1730., dann von 1. Nov. 1730. bis Ende April. 1731...)

2. melléklet

Orvosi jelentés a Pesti Invalidus Ház kórházi részlegének betegállományáról 1734 augusztus hónap végén

A betegség neve:	Aug. 1—31-ig	Távozott Meghalt	Lábadózó	Maradt kórteremben
Febris 3-tianae = harmadnapos láz	—	3	—	3
Lungensüchtig = tüdőbajos	3	6	2	—
Brustkrankenheit = mellbetegség	3	6	1	—
Dysenteria = vérhas	2	5	—	3
Colica = hascsikarás	—	2	—	2
Wassersüchtig = vízkórságos	1	1	—	—
Seitenstechen = oldalszúrásos	—	1	—	1
Alte Schaden = öregkori kórság	6	9	—	1
Saltzblut = lúgos vérű	7	9	—	1
Blessuren = sebesültek	1	1	—	1
Exulzerierter Hals = fekélyes nyak	—	1	—	—
Epilepsia = nyavalyatörés	1	1	—	1
Scorbut = sorvadás	1	1	—	1
Grindig = ótvaras	—	1	—	—
Contractura = végtagmerevedés	3	4	—	—
Glieder-reissen = végtag-köszvény	—	1	—	1
Verrüchte = elmebajos	1	1	—	—
Schlagflüsse = gutaütésesek	1	1	—	—
Venerisch = nemi-bajos	1	1	—	1
Stranguria = húgyhólyag-kórság	—	1	—	—
Kranke Weiber und Kinder = beteg nők és gyermekek	1	11	2	5
Összesen:	32	67	5	23

KA Inv. 1734. Nr 400. f. 15. Kranken-Report deren sich in dem Kaiserlichen Pesterischen Invaliden Haus befindlichen Kranken und bleiarten Männer, Weiber und Kinder.
Franciscus de Marco Doctor Philosophiae ac Medicinae.

A beteget két kórteremben helyezték el, az egyikben a nőket és leánykákat, a másikban a férfiakat és a fiúkat. Az orvosi ellátás mindenki számára ingyenes volt.

3. melléklet

Orvosi jelentés a Pesti Invalidus Ház kórházi részlegének betegállományáról 1731.
IX. 30-án

A betegség neve	Szept. 1— 30-ig	Távozott Meg- halt	Lába- dozó	Maradt kórterem- ben
Febris maligna = hideglelés	—	2	—	2
Febris 4-tanae = negyednapi láz	1	1	—	—
Febris 3-tiana = harmadnapi láz	1	4	—	2
Febris stomachi = torokgyulladás	2	2	—	—
Lungensüchtig = tüdőbaj	4	5	1	—
Wassersüchtig = vízkórság	2	2	—	—
Dysenteria = vérhas	1	4	—	4
Seitenstecken = oldalszúrás	2	3	—	2
Brustkrankheit = mellbetegség	—	5	—	5
Epilepsia = nyavalyatörés	7	7	—	—
Rothlauf = orbánc	—	4	—	4
Exulzerirter Hals = fekélyes nyak	1	1	—	—
Contractura = végtagmerevedés	5	5	—	—
Auss-seitig = bélpoklos, leprás	5	12	—	6
Alte Schaden = öregkori kórság	12	12	—	3
Blessuren = sebesültek	—	3	—	1
Glieder-reissen = végtag-köszvény	7	7	—	—
Kranke Weiber und Kinder = beteg nők és gyermekek	7	7	—	2
Összesen:	57	86	1	31

Kórházi orvos: Dr. medicus Lorenz Stocker.

KA Inv. 1731. Nr 346. f. 4. Kranken-Report derer sich in allhiesigen Kaiserlichen Pesterischen Invaliden Haus befindlichen Kranken und Blessierten, Mann, Weiber und Kinder, als...

4. melléklet

Részletezés azokról a gyógyszerekről, amelyeket Dr. Franciscus de Marco a Pesti Invalidus Házban 1733 október folyamán felírt

Gyógyszerek

Haube-Laxierende Piller = hashajtó pirula,
Laxierender Brust-Tee = hajtó hatású meltea,
Destilliertes ätherisches Oel = párolt illóolaj,
Störende und anhaltende Mixtur = zavaró és tartós keverék,
Spezies zur Trank = különleges italfajta,
Laxier-Spezies mit Rhebarbara = hajtó hatású rebarbara,
Blutstollende Mixtur = vérpuhító keverék,
Sonderes Wundpulver = különleges sebor,
Rosenhonig = rózsaméz,
Destilliertes Lein-Öl = párolt lenolaj,
Emplastrum Diapalmae = illatos kenőflastrom,
Emplastrum album coctum = fehér flastromfőzet,
Magen-Tinctur = gyomortinktúra,
Windtreibende Elixier = szélhajtó elixir,
Kaiserliche Magen-Pflaster = császári gyomorflastrom,
Mandl-Öl = mandulaolaj,
Vermischter Edelstein-Pulver = nemeskőpor-keverék,
Vermischende Theriac = kevert terjék,
Brust Spezies-Tee = különleges meltea,
Kühlende und anfrierende Milch = hűtött és fagyasztott tej,
Anhaltende Mixtur = tartós keverék,
Präparierten Weinstein = preparált borkő,
Theriac-Smaragd = terjék-smaragd,
Gall- und Schleim-defendentes Pulver = vese és nyálka elleni por,
Geblütreinige Spezies = vértisztító,
Schlag-Balsam = sebgyógyír,
Brust-Latwerge = electuarium-nyelet,
Guldener Balsam = aranyozott balzsam,
Magnesia Nitri = magnéziumnitrát,
Spiritus vini cum aloe = borszesz olajjal,
Apostolische Salbe = apostoli kenőcs,
Vermischte Magen-Salz = gyomor-sókeverék,
Senna-Blätter = szennalevelek,
Saliter Gift = sós méreg,
Gall-laxierendes Pulver = vesehajtó por,
Safran-Pflaster = sáfrányflastrom,
Ungentum Fuxi = vörös színű gyógykenőcs,
Urintreibende Balsam = vizelethajtó,
Camphor-Geist = kámforszesz,
Vesicatori Pflaster = hólyagflastrom,
Vermischte Cassia = fahéjkeverék,
Mullebris Essentia = asszonyi tömény ecet.
Mp. Frater Max Curtin Pharmacologe.
Ezek ára 158 r.Ft 47 kr volt.

KA Inv. 1733. Nr 350. f. 2—6. Specification deren Medicamenten so von titl. Herren Doctor de Marco pro vor das Kaiserliche Invaliden Hospital zu Pest in Monat Octobris 1733. seind verschrieben und verabfolget worden.

5. melléklet

Elszámolás

Gottfried Wiesner közlegény leszereléséről, aki a Hohenzollern vértés regimentből érkezett a Pesti Invalidus Háza, ott Carl Emanuel de Henny századában szolgált s végleges elbocsátását (Demission) kérte. Mindaz, amit személyesen kapott és élvezett belépésétől kezdve elbocsátása napjáig, 1732. május 9-től 1733. szeptember 30-áig, az időről-időre ellenőrzött és Franz Joseph Fuchs hadbiztos által szabályozott készletből Gottfried Wiesner kapott és élvezett:

Zsold 500 napra, naponként 3 kr-t számítva 25 r.Ft — kr,
 Kenyérfejadag 500 napra, naponta 2 kr 16 r.Ft 40 kr,

A felszerelésre (an Mundur):

1 kalap (Hut)	— r.Ft 56 kr,
1 kabát (Rock)	6 r.Ft 35 kr,
1 zeke, mellény (Kamisol)	2 r.Ft 45 kr,
2 nadrág (Paar-Hosen)	2 r.Ft 30 kr,
4 ing (Hemden) egyenként 43 kr	3 r.Ft — kr,
2 pár harisnya (Paar-Strümpfe), á 45 kr	1 r.Ft 30 kr,
2 pár cipő (Paar-Schuhe) á 1 r.Ft 18 kr	2 r.Ft 36 kr,
2 nyakravaló (Halsbinde samt Schlüssel)	— r.Ft 50 kr,
1 szurony csattal (Bajonett samt Kuppel)	1 r.Ft 13 kr,
1 köpönyeg (Kappe)	— r.Ft 20 kr,
1 tarisznya (Schnappsack)	— r.Ft 20 kr,
1 pár cipőtalp (Paar-Schuh-Sohlen)	— r.Ft 17 kr.

Az átvettek teljes összege: 64 r.Ft 32 kr.

Signatum, Pest, den 20-sten Septembris 1733.

Simon Schmiedt hadnagy mp. számvivő.

Felülvizsgálta és teljesen rendben találta:

Franz Joseph Fuchs császári hadbiztos mp. Kelt, mint fent.

KA Inv. 1733. Nr 285. f. 2. Abrechnung, mit dem in dem Kaiserlichen Militär Invaliden Haus zu Pest, von löblichem Hohenzollerischen Courassier Regiment und zwar bei der Hauptmann de Hennyschen Compagnie gestandenen nunmehr aber entlassenen Gemeine Gottfried Wiesner, was selbter á die introitu usque ad diem dimissionis empfangen und genossen, als...

Die im Ezechien Land...
 alle die...
 wie...
 Tazetta pro Mense September 1791

Compagnie	Anzahl	Prima Plana										Zugelbeile	Offiziers				
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10						
1. Obristen Compagnie	193	1	1		1	1	1										
2. Oberstleutnants	193	5	2	4	1	8	7	1									
3. Hauptmann Carl Enxuel	191	4	1	5		5	5	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	193
4. Hauptmann Johann	191	4	1	5		5	5	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
5. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
6. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
7. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
8. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
9. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
10. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
11. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
12. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
13. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
14. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
15. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
16. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
17. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
18. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
19. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
20. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
21. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
22. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
23. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
24. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
25. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
26. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
27. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
28. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
29. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
30. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
31. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
32. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
33. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
34. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
35. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
36. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
37. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
38. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
39. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
40. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
41. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
42. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
43. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
44. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
45. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
46. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
47. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
48. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
49. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191
50. Hauptmann Johann	20	15		15	1	2	3	1	Vacant	Vacant	1	1	4	2	4	178	191

Item...
 4...
 10...

Handwritten signature and date: 1791

ВОЕННЫЙ РАСПОРЯДОК И СНАБЖЕНИЕ В ПЕШТСКОМ ДОМЕ ИНВАЛИДОВ
В 1720—30 ГГ.

Резюме

Сооружение центрального здания Столичного Совета города Будапешта (5. район, ул. Варошхазы № 9—11) дворца Мартинелли, по первому официальному названию: Пештского Дома инвалидов стало возможным благодаря решению Эстергомского кардинала Дьёрдя Сечени о создании т. н. фонда Сечени на сумму 157 000 рейнских форинтов. Сечени был самым крупным венгерским меценатом своего времени, который форсировал создание учреждения в целях гуманного обеспечения солдат-инвалидов, получивших ранения и ставших инвалидами во время освободительной войны против турок. Однако Венский Военный Совет и Дворовая Палата отложили строительство, а капитал фонда израсходовали в других целях. В 1702 году, ссылаясь на право императорского и королевского величества, незаконно конфисковали Регион Яскун из владений короны и продали его за 500 000 рейнских форинтов Германскому Рыцарскому ордену. Половину вырученных денег заплатили в кассу Дворовой Палаты, а другую половину епископ граф Колонич Леопольд также заплатил туда из незаконно взятого капитала фонда Сечени.

В 1715 году Венгерская Палата обязалась выплатить сумму фонда, и таким образом, с опозданием в 24 года в 1716 году началось строительство Пештского Дома инвалидов под руководством архитекторов Яноша Хельблинга и Фортунато де Прати. В 1726 году принц Макцимилан фон Ганновер пожертвовал в фонд строительства 125 000 форинтов. Благодаря этому строительство ускорило и с 1728 года оно продолжалось до 1742 года уже под руководством Антона Эрхардта Мартинелли. В 1728 году принц Евгений Савойский, генерал, председатель Военного Совета, отдал приказ о том, чтобы каждый солдат 36 императорского-королевского полка ежемесячно выплачивал в фонд строительства по одному крайцару. В 1729 году уже можно было поселиться в одну часть здания. Здесь поместили 300 инвалидов из г. Эршекуйвар. Численность обитателей учреждения по мере строительства постепенно возрастала и к 1794 году достигла уже 1578 человек.

Главным ведомством Дома инвалидов была Комиссия венского двора, зависевшая от Вышнего Военного Совета и от Дворовой Палаты. Организационным уставом предписывалось, чтобы внутренний распорядок был похож на казарму императорского-королевского гарнизона, лежачие больные (в среднем 30—40 человек) получали медицинский уход. После восстановления своего здоровья они должны были возвращаться в свои полки, а те, кто оказались непригодны к воинской службе, до конца своей жизни получали уход в Доме инвалидов.

С 1731 года изменился характер учреждения. Дом инвалидов купил у германского Рыцарского ордена регион Яскун и таким образом стал официально феодальным ведомством. Доходы за земельную собственность составляли 34—35 тыс. рейнских форинтов. Однако феодальные офицеры (служащие), назначенные Дворовой Комиссией, в сотрудничестве с будайским главным Военным Комиссариатом совершали страшно много злоупотребления во время насильственного сбора как Яскуншагского феодального налога, так и государственного или военного налога. Феодальный налог расходовался на снабжение и содержание иноземных войск, на содержание Дома инвалидов в 2 военных палат. Таким образом, из этих налогов ничего не вернулось в Яскуншагскую экономику. И так как те, из инвалидов Пештского Дома инвалидов, которые были еще способны нести службу, направлялись служить в различных гарнизонах страны, их двойное содержание и денежное довольствие выплачивалось домашней кассой Дома, что очень быстро увеличило потребность в деньгах за один год. В 1739 году в Буду было командировано 482, в Секешфехервар 77, в Сольнок 31, на Остров Чепель, в Савойский дворец 29 и в г. Байа 19 инвалидов.

С началом войны за австрийское наследство расколы Дворовой Палаты настолько возросли, что сумм, накопившихся в фонде Инвалидов, уже не хватило на продолжение строительства, более того, годом раньше Дворовая Комиссия дала заем Хофкамере в размере 40 000 рейнских флоринов под 6 процентную ставку.

Таким образом, строительство прервалось на половине, его дальнейшее продолжение стало невозможным. Вследствие возникших военных расходов и потерь приостановились надежды и ожидания, связанные с дальнейшими инвестициями в «фонд милосердия», задержанные шлагбаумами реальностей войны.

MILITÄRISCHE ORDNUNG UND VERSORGUNG IM INVALIDEN-HAUS
ZU PEST IN DEN 1720—1730-STEN JAHREN

Resumee

Die Errichtung des gegenwärtigen Zentralgebäudes des Rathauses von Budapest, das ehemahligen Martinelli-Schlusses, des originalen Invaliden-Hauses zu Pest wurde durch die sog. Szechenysche Foundation im Wert von 157 000 Rheinischen Gulden ermöglicht, worüber György Szechenyi der Kardinal zu Gran in seinem Fundations-Brief am 24-ten Januar 1692 verfügte. Szechenyi, der größte ungarische Mäzen der Zeit hat im Interesse der menschlichen Versorgung, der während des gegen der Türken geführten Befreiungskrieges verwundet und invalid gewordenen Soldaten die Errichtung des Instituts bedrängt. Der Hofkriegsrat und die Hofkammer von Wien haben es aber verschoben und das Fundations Kapital auf etwas anderes verwendet. Im 1702 haben sie mit dem königlichen und kaiserlichen Hoheitsrecht, ungesetzmässig das Krongut den Jassisch — Kumanischen Distrikt konfisziert und ihn für 500 000 Rheinischen Gulden den Deutschen Ritterorden verkauft. Die Hälfte der Verkaufspreis wurde von den Deutsch-Ordens-Ballei Franken in die Kasse der Hofkammer gezahlt, während wurde die andere Hälfte vom Kardinalgraf Lipot Kolonits in die Kasse aus dem Fundations Kapital gezahlt das Unrecht aus den Szechenyischen Fundationan entnommen wurde.

Die Summe der Foundation wurde 1715 von der Ungarischen Kammer übernommen, so konnte der Bau des Invaliden Haus zu Pest, mit 24 Jahren Verspätung im 1716, unter der Leitung von Baumeister János Hölbling und Fortunato de Prati beginnen. 1726 wurden 125 000 Rheinische Gulden dem Baufonds von Prinz Maximilian von Hannover gespendet. So wurden die Bauarbeiten beschleunigt und von 1728 gegen sie weiter unter der Leitung von Anton Erhard Martinelli bis zum Jahre 1742. 1728 hat Feldmarschall Prinz Eugen von Savoyen der Vorsitzende des Kriegsrates angeordnet, das alle Soldaten der in der Ungarischen Königreich stationierenden 34 K.U.K. Regimenter am Baufonds mit einem Monats-Kreuzer beitragen soll.

1729 hatte schon das Invaliden — Haus ein beziehbares Teil und 300 Invaliden aus Érsekújvár (Neuhäusel) wurden im Gebäude untergebracht. Der Personalbestand des Instituts ist im Verhältnis der Bauarbeiten allmählig auf 1740 schon auf 1578 Köpfe gestiegen.

Das Oberbehörde des Instituts war eine Hofkommission von Wien, die vom Hofkriegsrat und von der Hofkammer abhängig war. Seine Organisationssatzung hat vorgeschrieben, das seine innere Ordnung gleich aussehen soll wie die einer K.U.K. Garnisonkaserne und die bettlägerige Kranken ärztliche Behandlung erhalten sollen. Nach der Wiederherstellung ihrer Gesundheit sollten sie zu ihren Regimenten zurück kehren während die Dinstuntaugliche bis zum Ende ihrer Leben hier Unterhalt erhalten sollten.

Mit 1731 beginnend veränderte sich der Charakter des Instituts. Es hat den Jassisch-Kumanischen Distrikt vom Deutschen Ritterorden gekauft und so ist es auch zur institutionelle grundherrliche Behörde geworden. Sein grundherrliches Einkommen machte jährlich 34 000—35 000 Rheinische Gulden aus. Die von der Hofkommission ernannten grundherrliche Beamten haben aber zusammen mit den Kriegskommissare des General-Kriegs — Kommissariat-Amts zu Ofen sehr viele Misbrüche, während der gewaltsame Erhebung der Grundherrliche Arenda-Gebühr (census dominalis) und der staatliche oder Kriegssteuer (quantum contributionale) in Jassisch-Kumanien begangen. Die grundherrliche Arenda — Gebühr wurde auf die Versorgung und Erhaltung des Instituts, die Kriegssteuer auf die Unterhaltung der fremden Soldaten verwendet. So ist aus diesen Steuern nichts in die Jassisch-Kumanische Wirtschaft zurückgeströmt. Da die dienstfähige Mannschaft der Invaliden Bestandes des Invaliden-Hauses zu Pest oft in den verschiedensten Garnisonen des Landes zur Dienstleistung kommandiert wurden und ihre doppelte Versorgung und ihrer Sold von der Hauskasse des Instituts bezahlt wurden was die jährliche Geldbedarf des Instituts schnell erhöhte. 1739 wurden z.B. 482 Invaliden nach Ofen, 77 nach Székesfehérvár, 31 nach Szolnok, 29 nach Csepel-insel an den Savoyen Schloss und 19 nach Baja kommandiert.

Vom Beginn des österreichischen Erbfolgekrieges erhöhten sich die Ausgaben der Hofkammer in einem so grossen Masse, das es aus der für die Invalidenfonds ansammelten Summe für die Fortsetzung der Bauarbeiten nicht ausgereicht hat. Die Hofkommission hat sogar der Hofkammer 40 000 Rheinische Gulden auf 6% Zinsen ein Jahr früher darleihen.

So sind die Bauarbeiten abgebrochen die Weiterentwicklung ist unmöglich geworden. Wegen der Kriegskosten und Kriegsverluste stutzten die Hoffnungen für die weitere Investitionen der „Gnaden Foundation“ vor der Schranke der Realitäten des Krieges.